

זדך קצרה

חושן משפט

סימנים

כח - לח

פתח דבר

"לעולם

ישנה אדם לתלמידו

דרך קצרה"

פסחים ג, ב

חכמינו ז"ל, בצוואתם זו, לא קיצרו בלשונם והורו כי "לעולם ישנה אדם לתלמידו בקצרה", אלא הדגישו, כי יש ללמדו ב"דרך קצרה". הן אומנם, יש ללמד בקצרה, אך לעולם אין לפסוח על ה"דרך". ניתן להגיש לפני הלומד את מסקנת ההלכה: "אסור", "מותר", "טמא", "טהור" – בקצרה – בהעדר ה"דרך" – אך לא בזאת חפצו חכמינו ז"ל!

כאשר ה"דרך" אינה סלולה בפני הלומד – מצודת הטעות פרוסה!

"כל המורים הוראות וכו', ואינם בקיאים במשנה וגמרא, לידע מהיכן הוציא דבריו – טועים להתיר האסור ולאסור המותר, כי כל קורא בו סבור שמבין בו ואיננו כן, שאם אינו מבין במשנה וגמרא ואינו מבין דבר לאשורו ולאמתו – יכשל בדין ובהוראה"¹.

"ועל הראשונים אנו מצטערים, שכל בעל בית וכו', כל אלה חברו אל עמק השוטים, ומסתכלים בדברי רבותינו המחברים וכו', ומורין הלכה למעשה מתוך חיבוריהן. והן הן התנאים מבלי העולם, שאמרו חז"ל², כי אינם יודעים הטעמים, ולפי הטעמים משתנים הדין וההוראה, כדפרש"י³ וכו'⁴.

"דרך קצרה" – סיכום תמציתי של דרך ההלכה, החל מסוגיות התלמוד, ראשונים ואחרונים, מסקנת ההלכה בשולחן ערוך ונושאי כליו, וכלה בשאלות ותשובות ופסקי דין, בשאלות המתעוררות בהווי החיים כיום, מגדולי הדורות ופוסקי הזמן.

"דרך קצרה" – סיכומי שיעורים, שנמסרו על ידי, כהכנה למבחני הרבנות הראשית לדיינות – "ידין ידן".

ובצאתי מן הכרך – אשא תפילה ושבח לבורא העולם – על אשר זיכני ולא לפי מך ערכי, ללמוד וללמד שמעתתא אליבא דהלכתא. ויהי רצון, ש"דרך קצרה" זו, תתרום את תרומתה, ללימוד ושינון, והיה זה שכרי מכל עמלי.

מהדורה רביעית

חשון תשפ"ב

אייל גיאת

¹ שו"ת הרא"ש כלל לא סימן ט; הובא בכס"מ בהקדמה לפירוש.

² סוטה כב, א.

³ רש"י סוטה שם ד"ה "ולא שימש".

⁴ שו"ת מהרי"ל ויל החדשות סימן צג.

הלכות עדות

סימן כח

כיצד מאיימין העדים ואין מקבלין עדות שלא בפני בעל דין

סיכומים מאת הרב אייל גיאת שליט"א

סעיף א

כבש עדותו

מקור הדין: ב"ק נה,ב.

גמרא [שם] – היודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמיים.

בדין זה – נחלקו הראשונים:

- **ריא"ז** [הובא בשלטי גיבורים ב"ק כד,א], **רבנו ירוחם** [הובא בחידושי רעק"א] – להלכה, עדים הכובשים עדותם חייבים אף בדיני אדם⁵ [דברי הגמרא הם דווקא לדעות שגרמי פטור. אבל, להלכה⁶ גרמי חייב].
- **שאר הראשונים**⁷ – גם להלכה, שגרמי חייב, עדים שכבשו עדותם חייבים רק לצאת ידי שמיים.

נימו"י [ב"ק כד,א; הובא בבית יוסף] – טעם הדבר: "לפי שאין אדם חייב להעיד לחבירו, אלא ממידת גמילות חסדים"^{8,9}.

בית יוסף – תמה¹⁰, היאך היה שייך לחייב עד שכבש עדותו בדיני אדם, וכי מניין לנו לדעת אם הוא יודע את העדות?

ומתוך – מדובר באופן שהעד אמר מתחילה שאינו יודע עדות ושוב חזר ואמר שידע, עדותו אינה קבילה [כיוון שהגיד שוב אינו חוזר

⁵ שו"ת מנחת שלמה [ח"א סימן פב בסופו ד"ה "כמו"] – תמה:

א. בדברי הגמרא שם מבואר שאין חיוב בידי אדם.

ב. מאי שנא מהשבת אבידה, דפשוט הדבר שהמתעלם מלהחזיר ודאי פטור מלשלם בדיני אדם, ובעוניי לא ידעתי שום מקור לחלק ביניהם בענין תשלומים, דכך לי אם חייב להעיד משום אם לא יגיד וגו', או משום לא תוכל להתעלם."

⁶ שו"ע חו"מ סימן שפו.

⁷ רש"י שם ד"ה "פשיטא"; מאירי שם וז"ל: "ומה שאמרו בסוגיא אי בתרי באם לא יגיד קאי, לאו למימרא דליחייב בדיני אדם, דמה ענין לחייב את האדם במניעת דיבור", ועוד.

⁸ קצוה"ח [סימן סו ס"ק כא] – "עדים שכבשו עדותן דפטורין מדיני אדם, וביאר הרמב"ן בדינא דגרמי, לפי שהם אין חייבין להגיד אלא מחמת השבת אבידה, ודינא דגרמי לא שייך אלא היכא שעשה היזק במעשה או בדיבור. אבל, מי שאינו רוצה להשיב אבידת חבירו לית ביה משום מזיק", עיין שם. **וכ"כ** במאירי [ב"ק שם] "שאף גרמא אין כאן, הואיל ואין כאן מעשה".

⁹ מטעם זה, כתב בשו"ת אבקת רוכל [סימן קצה] שכל שיש לעד הפסד ממון – אינו חייב להעיד, לפי ש"אין אומרים לזה הפסד ממונך כדי שיזכה חברך בממון, שהרי אין אדם חייב להעיד על חבירו אלא מדין של גמילות חסדים כמו שכתב בנימו"י פרק הכונס, ואין גמילות חסדים שיפסיד אדם ממונו בגלל חבירו, דיותר הוא חייב להיות חס על נכסיו מעל נכסיו חבירו, וכדאשכחן במשיב אבידה". **וראה** פד"ר כרך ז עמ' 316.

¹⁰ ראה חידושי הגהות שבאר שהבית יוסף הקשה רק על הנימו"י ולא על הגמרא, היות ובגמרא היה ניתן לומר שזהו טעם הפטור בדיני אדם [מחמת שא"א לבי"ד לדעת אם העד יודע העדות או לאו].

ומגיד¹¹]. אך מאידך, הודאתו היתה יכולה לחייב אותו.

להלכה :

שו"ע – "כל מי שיודע עדות לחבירו וכו', חייב להעיד וכו'. ואם כבש עדותו, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמיים"¹¹.

סמ"ע [ס"ק יא] – אפילו אם אחר שכבשו את עדותו [וגרמו הפסד¹²] חוזרים ומודים שידעו עדות ואינן נאמנים [כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד¹³] – אינם חייבים מדין גרמי.

עד שאינו רוצה להעיד

ברכי יוסף [הובא בפת"ש ס"ק ה] – לכתחילה בי"ד כופה את העד להעיד, כדין כל מצוות עשה¹³ שכופים עליה.

תנאים שבהם חל חיוב להעיד

רמב"ם [הובא בטור] – היודע עדות חייב להעיד, רק אם התקיימו התנאים הבאים :

- א. עדות לחבירו [למעט, עדות לגוי].
 - ב. ראוי להעידו [למעט, עד שהוא קרוב או פסול].
 - ג. **סמ"ע** [ס"ק ג] – אפילו לדעות¹⁴ שחרם חל על הקרובים, "מכל-מקום, כל זמן שלא נתנו חרם – אינו בכלל נשיאות עוון" [ש"אף אם יעיד, אינו מחייבו ממון¹⁵].
 - ד. יש תועלת בעדותו¹⁵ [למעט, כשלא ראה בעצמו את המעשה, אלא שהודה בעל הדין בפניו, היות ויכול לטעון שההודאה אינה מחייבת אותו¹⁶].
 - ד. תבעו בבית דין שיבוא להעיד.
- שו"ת משכנות יעקב** [הובא בפת"ש ס"ק ד] – תמה :
- א. גם בלא שתבעו להעיד חייב להעיד מדין "לא תעמוד על דם רעך"¹⁷.
 - ב. חייב להעיד מדין השבת אבידה.

¹¹ חידושי רעק"א – "בתשובת משאת משה חו"מ סימן סג כתב, דהכא יכול לומר קים לי כריא"ז ורבינו ירוחם שכ"כ עדים שכובשים עדותם דחייבים בדיני אדם לשלם", עיין שם. **וראה** אמרי משפט [אלמליח, ח"ב סימן כד].

¹² כגון שתבעו התובע בשטר והן ידעו שהוא פרוע, וכ"ש אם יודעים עדות שחייב הנתבע וכבשו עדותן מתחילה [סמ"ע שם].

¹³ **רמב"ם** [עדות פ"א ה"א] – "העד מצווה להעיד בבית דין בכל עדות שיודע".

רדב"ז [שם] – תמה, "איכא למידק, דלא משמע מקרא אלא שאם לא יגיד ונשא עונו. אבל, שהוא מ"ע להעיד מנין", ועיין שם מה שכתב ליישב, ואכמ"ל.

¹⁴ ראה רמ"א להלן סעי' ב.

¹⁵ **חוות יאיר** [הובא בפת"ש ס"ק ב] – ת"ח שהיה בחזקת עני, ובעלי בתים היו מהנים אותו מממונם והוציא עליו שמעון קול שיש לו ממון שהוא מלווה בריבית שיכול להסתפק בו די והותר ועי"ז נמנעו בעלי הבתים להנותו, וביקש אותו תלמיד חכם משכינו הרגיל אצלו שיעיד בתורת עדות באם לא יגיד ונשא עונו, אם יודע שום אדם שחייב לו או שמעון כיחש – יש להסתפק אם מחויב השכן להעיד, "כי אע"פ שאינו עסק ממון, מכל מקום, יש לו תועלת בעדותו".

¹⁶ טענת השטאה [הודתי כדי לשטות בדך], או טענת השבאה [הודתי כדי שיחשבו שאני בעל-חוב ולא יחזיקו אותי כעשיר].

סמ"ע [ס"ק ד] – "אפילו אם שמעו שהודה לו עפ"י תביעתו", "אין צריכין להעיד, כדי שע"י עדותן יצטרך להישבע שלהשטות נתכוון" [ש"גם בלא עדותן אם יאמר זה והלוא הודית לפני לפלוני ופלוני – צריך לישבע שלהשטות נתכוון", אלא אם יטען להד"מ, ובזה אף העדים אינם יכולים לחייבו שבועה, כמבואר בטור להלן סימן לב.

¹⁷ רמב"ם בשה"מ לא תעשה רצ"ז כתב, שבפסוק זה נאמרה אזהרה גם למי שיודע עדות ולא מעיד, היות וגורם הפסד.

שער המשפט – לולי דברי הבית יוסף והסמ"ע היה נראה לפרש בכוונת הרמב"ם והטור פירוש אחר, והיינו: כל זמן שבעלי הדין אינם דנים זה עם זה, או שדנים זה עם זה אך אינו יודע אם הדבר תלוי בעדותו – אינו מחויב לבוא לבי"ד ולהעיד¹⁸.

אבל, בדבר איסור או דיני נפשות, וכן דיני ממונות ודנים זה עם זה ויודע שהדבר תלוי בעדותו – חייב ללכת ולהעיד.

להלכה:

שו"ע – "כל מי שיודע עדות לחבירו וראוי להעידו ויש לחבירו תועלת בעדותו, חייב להעיד, אם יתבענו שיעיד לו".

מהרש"ל [הובא בסמ"ע ס"ק ח] – כאשר התקיימו כל התנאים והעד מחויב להעיד, גם אם העד השני אינו כאן – חייב העד שכאן להעיד עכשיו ואינו יכול להמתין עד שיבוא העד השני.

קיבל עליו שישמור את הדברים בסוד

מהרי"ו [הובא בדרכי משה] – עד שקיבל עליו שישמור את עדותו בסוד ולא יגלה אותה, בעל הדין שאמר לו שלא יגלה, צריך להתיר לו שיגלה.

ט"ז [הובא בפתי"ש ס"ק ג] – תמה, מה טעם צריך שבעל הדין יתיר לו לגלות, הלוא אפילו הנשבע לבטל מצווה אי"צ התרה¹⁹ וכאן העד מצווה להעיד, שנאמר "אם לא יגיד ונשא עונו"? – כמה תירוצים:

- **ט"ז** – מדובר במקרה שבעל הדין לא תבע את העד בבי"ד שיעיד לו, ולכך העד אינו מוזהר ב"אם לא יגיד" וכו'.
- **ספר בת עיני** [הובא בסוף פתי"ש שם] – אם נשבע שלא יגלה, ישנו חשש שלא תועיל עדותו ונמצא שלא היה בהגדתו חיוב מן התורה ועבר על השבועה בחינם.

להלכה:

- **סמ"ע** [ס"ק א], **ש"ך** [ס"ק א] – העתיק דברי מהרי"ו.
- **ט"ז** – יש להבחין:
- תבעו בע"ד בבי"ד** – חייב להעיד [היות והוא מחויב להעיד]
- לא תבעו בבי"ד להעיד** – צריך שבעל הדין יתיר לו לגלות [שכל שלא תבעו להעיד אין עליו חיוב הגדה].
- **תומים** – יש להבחין:
- אמר לו שישמור סוד** – מעיקר הדין אי"צ שיתיר לו לגלות, רק לרווחא דמילתא. ואם אינו רוצה להתיר לו – בי"ד גוזרים עליו שיעיד ["לאו כל כמיניה לכבוש עדותו"].
- נשבע שלא יספר**²⁰ – יש להבחין:
- נשבע והוא עד אחד** – השבועה חלה וצריך חרטה והתרה [היות וע"א אינו מחויב ב"אם לא יגיד ונשא עונו"].

¹⁸ וזו כוונת הרמב"ם "והוא שיתבענו", היינו, שהם דנים בעניין זה.

¹⁹ כמבואר ברמ"א יו"ד סימן רכח סעי' לג.

²⁰ דוגמא מעשית – שבועת הרופאים [על נוהג זה, ראה אנציקלופדיה הלכתית רפואית ח"ו עמ' 8, "שבועת הרופאים וקודים אתיים"]. וראה שו"ת ציץ אליעזר ח"י"ג סימן פא אות ב.

נשבע ויש עד נוסף אתו – אין שבועתו חלה [היות והיא שבועה לבטל מצווה].

נשבע שלא יספר לשום אדם – השבועה חלה²¹ [היות והשבועה חלה על שאר אדם, חלה גם על עדותו בבית הדין].

קיבל עליו קרוב או פסול

חיוב הגדה בעדים קרובים שבעלי הדין קיבלו אותם עליהם כעדים – נחלקו האחרונים [הובאו בפת"ש ס"ק א]:

- **תשובת הלכות קטנות** – אינו חייב להעיד [כיון שאינו ראוי להעיד משעת ראייה].
- **שבות יעקב** – חייב להעיד [כיון שהכשירוהו מקרי ראוי], "והוא גם כן בעונש אם לא יגיד" [כיון שגרם להפסיד ממונו].
- **תומים** – בירושלמי וכן בר"ן בשם רמב"ן מפורש שאינם חייבים להעיד.
פת"ש – שבות יעקב הזכיר את הירושלמי בהשמטותיו, אך אין משם ראייה, "כיון שהוא נגד משמעות ש"ס דידן". אך מה שתמה שנעלם ממנו דברי הרמב"ן – "זהו בודאי תמיהא קיימת".
- **נתיבות** – אינם חייבים להעיד מחמת "אם לא יגיד" וכו'. אבל, חייבים להעיד מדין השבת אבידה.

תפיסה בחיוב לצאת ידי שמיים

תפיסה כאשר בעל דין חייב לצאת שמיים – נחלקו האחרונים:

- **מהרש"ל** [הובא בש"ך ס"ק ב], **תומים** – יש להבחין:
חייב מעיקר הדין ואלא שיש לו קלבד"מ הפוטרו – במקום שאינו מקבל את העונש החמור [-שוגג, העדר התראה, בזמן הזה] אם תפס בעל הדין – אין מוציאים מידו [שהרי, "סוף סוף חייב הוא"].
אינו חייב מעיקר הדין וכל חיובו הוא לצאת ידי שמיים – תפיסה לא מועילה ומוציאים מידו.
- **רעק"א** [הובא בפת"ש ס"ק ו] – דין זה תלוי במחלוקת הראשונים:
○ **רשבא, ר"ן** – תפיסה מועילה.
○ **רמב"ן** – אין תפיסה מועילה.
ואין התופס יכול לטעון "קים לי" כדעת הפוסקים שתפיסה מועילה, היות וכתב במשנה למלך, שכל שהתפיסה בעצמה שנויה במחלוקת – אין לטעון "קים לי"²².
- **שבות יעקב** [הובא בפת"ש שם] – יש להבחין:
פטור מהתורה גם לצאת ידי שמיים, ורק מדרבנן חייב לצאת ידי שמיים [-גרמא, היזק שאינו ניכר] – אין תפיסה מועילה.
חייב מהתורה לצאת ידי שמיים [-קלב"מ, כובש עדותו וכדומה] – תפיסה מועילה.

²¹ וראה פת"ש להלן [סימן לד ס"ק יג] שהביא בשם הרב מו"ה משה רוטנבורג, שהנשבע שלא יגלה לשום אדם ועבר על שבועתו – עדותם פסולה מדרבנן, היות ועברו על שבועתם, עיין שם.

²² ראה פת"ש לעיל סימן עה ס"ק כ, ודרך קצרה' שם.

איסור לכתחילה לתפוס

נתיבות [ביאורים ס"ק ב] – אפילו לדעות שתפיסה מועילה, אסור לתפוס [כשם שבי"ד אינם יכולים להוציא חיוב שהוא לצאת ידי שמיים, גם הוא אינו יכול לעשות דין לעצמו ולתפוס].

כפייה בדברים לצאת ידי שמיים

מהרש"ל [הובא בש"ך ס"ק ב] – במקום שהחיוב הוא רק לצאת ידי שמיים, "אפילו בדברים בלי כפייה אין לדוחקו"²³.

עדות ע"א

שו"ע – "היודע עדות חייב להעיד [כשהתקיימו כל התנאים המחייבים להעיד], "בין שיש עד אחר עמו, בין שהוא לבדו" [היות וע"א מחייב שבועה מהתורה, ואפשר שבעל הדין ישלם ולא ירצה להישבע, ונמצא שיש תועלת בעדותו]²⁴.

נתיבות [חידושים ס"ק ד] – חיובו של ע"א להעיד הוא רק מדרבנן, ואם אינו מעיד אינו עובר ב"אם לא יגיד ונשא עונו".

וכן, בעדות מיוחדת [-שני עדים שראו עדות זה אחר זה] – הראשון אינו מחויב להעיד מהתורה, "כיון שאינו יודע אם יש שם שני עדים. אבל, אחר שהעיד עד אחד והשני יודע להעיד – חייב מדאורייתא".

פרטי דין בעדות עד אחד

הגהות מימוניות [הובאו בדרכי משה] – כאשר ישנו רק עד אחד, יש להבחין:

עדות ממון ויכול להביאו לידי שבועה, או עדות שמטרתה להפרישו מאיסור²⁵ – יעיד.

נודע ביהודה [הובא בפת"ש ס"ק ז] – כשעדותו לאפרושי מאיסורא, צריך להעיד "אפילו אם יש ספק אם יאמינו דבריו".

נעשה כבר האיסור [-"עון שאין ראוי להשביע"] – לא יעיד [לפי שבעדותו הוא רק מוציא שם רע]. ואם העיד – לוקה²⁶.

להלכה:

רמ"א – "ועד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא אחד לידי שבועה או בדבר איסור לאפרושי מאיסורא. אבל, אם כבר נעשה האיסור – לא יעיד, דאינו אלא כמוציא שם רע על חבירו".

²³ ראה פסקי דין ירושלים [כרך י עמ' עח] שפלפלו אודות בע"ד שביקש שביה"ד יכתבו בפסק הדין שבעל דינו מחויב לצאת ידי שמיים. ולבסוף ציינו שכבר דן בדבר זה בספר נחלת שמעון [להגאון רבי שמעון זרחי זצ"ל] סימן נב, עין שם.

²⁴ טור; סמ"ע ס"ק ט.

²⁵ כמבואר בקידושין סו, א.

²⁶ ועל זה אמרו חז"ל [פסחים קיג, ב] "טוביה חטא וזיגוד מינגד".

איסור להעיד מה שאינו יודע

מקור הדין: שבועות לא,א.

גמרא [שם] – אסור לעד להעיד דבר שאינו יודע בעצמו, אע"פ שאמר לו אדם נאמן שיודע בו שאינו משקר²⁷. אפילו אמר לו שיבוא ויעמוד מבלי להעיד, כדי שבעל דינו יפחד ויסבור שיש לו שני עדים – לא ישמע לו, שנאמר²⁸ "מדבר שקר תרחק"²⁹.

להלכה:

רמ"א – "ואסור לאדם להעיד בדבר שאינו יודע, אע"פ שאמרו לו אדם שיודע בו שאינו משקר. ואפילו אמר לו בוא ועמוד עם עד אחד שיש לי ולא תעיד רק שיפחד בעל חובי ויסבור שיש לי שני עדים ויודה לי – לא ישמע לו"³⁰.

סעיף ב

שבועה שאין העדים יודעים לו עדות

שבועה שאין העדים יודעים לו עדות – נחלקו הדעות:

- **שו"ת הרשב"א** [הובא בבית יוסף] – "לא מצינו שיוכל אדם להשביע עדיו אם יודעים לו עדות".
- **בית יוסף** – מבואר בראשונים³¹, שאע"פ שאינו יכול להשביע את העדים שאינם יודעים לו שבועה – יכול להטיל חרם בבית הכנסת על כל מי שיודע לו עדות שיבוא ויעיד. וראה הערה³².
- **מבי"ט** [הובא בש"ך ס"ק ג] – יכול להשביעם ולהחריםם.

להלכה:

שו"ע – "אדם רשאי להחרים בבית הכנסת על כל מי שיודע לו עדות שיבוא ויעיד".

רמ"א – "אבל, לא יוכל להשביען אלא אם לא יגיד ונשא עונו".

סמ"ע [ס"ק ט"ו] – בדין זה, יש להבחין:

שבועה או חרם על העדים בפני עצמם [שיאמרו הרי אנו מקבלין עלינו באלה ובשבועה שאין אנו יודעים לו עדות, או שיאמרו אמן על שבועה שמטיל עליהם], וכן בחרם – אינו יכול.

שבועה או חרם כללי בבית הכנסת [כל מי מכם שיודע"] – יכול להטיל.

²⁷ ומה שנאמר בתורה [ויקרא ה,א] "או ראה או ידע", היינו, ידיעה מבעל הדין בעצמו שהודה בפניהם הודאה גמורה או שאמר להם "אתם עדיי" [סמ"ע ס"ק יג].

²⁸ שמות כג, ז.

²⁹ בטעם הדבר – ראה חזו"א [חזו"מ ליקוטים סימן כד, שבועות לא,א], וז"ל: "אפילו להראות עצמו כבא להעיד חשיב שקר, דהוי כמדבר שקר ע"י רמיזה. אבל, מה שגורם שיודה או יתפשר עמו, מצוה קא עביד, דאין לו לחוש שמא רבו משקר, כדאמר בכתובות [פה,א] קים לי בגווייה מלתא היא. אלא להראות עצמו כאילו בא להעיד שקר אסור, וגם להעמיד עצמו בבית דין כעד, הוי התחלת עדות שקר ואסור לעשות כן".

³⁰ וראה ש"ך להלן [סימן עה ס"ק א] ובפת"ש להלן [שם ס"ק א] ודרך קצרה' שם.

³¹ שו"ת הרשב"א; שו"ת הרא"ש.

³² ומה שכתב בשו"ת הרשב"א [סימן תתק] "אבל שיחרימו בבית דין, לא שמענו" – "אפשר דהתם מדין תורה קאמר שלא שמענו. אבל, מפני תיקון העולם נהגו להחרים" [בית יוסף].

רשב"א [הובא בבית יוסף; ש"ך ס"ק ג] –
 "החרים על הכלל – אינו יכול להחרים פעם
 אחרת על הפרט" [כי על בעל העדים להיטפל
 ולהביא עדיו וכו', אלא מנהג בעלמא [שיכול
 להטיל חרם], ודי בחרם אחדי].

עדים היראים להעיד

ריב"ש [הובא בסמ"ע ס"ק טו] – עדים שבאו להעיד על דבר עבירה, ויש לחוש שמירתן לא יגידו,
 אפשר להשביען.

שבועה שאומרים אמת

תשב"ץ [הובא בבית יוסף] – "מה שנוהגים בארצות אדום להשביע העדים, גם בעיני יפלא וכו" ³³.
 ונראה, שאע"פ שאינם חייבים לישבע, כשנשבעים להעיד אמת – אינה שבועה שאינה צריכה", שהרי
 נשבעים לקיים את המצוה ³⁴.
 אומנם – "יכולין להשביע, אם רואים שהעם מקילין בעדות שקר ואינם מקילין בשבועה" ³⁵.

להלכה :

רמ"א – "מיהו, אם נראה לבית דין צורך שעה להשביען שיגידו האמת, הרשות בידן" ³⁶.
חתם סופר [הובא בפת"ש ס"ק ח] – דווקא כאשר בית הדין מסופקים בנאמנות העדים
 רשאים להשביעם. אבל, הנתבע אינו יכול לומר שהעדים אינם נאמנים עליו עד שישבעו.

קרובים בכלל החרם

הטיל התובע חרם על כל מי שיודע עדות והיו שם קרובים – נחלקו הראשונים :

- **מרדכי** [שבועות סימן תשסו] – הקרובים בכלל ואפילו בעל הדין בעצמו [ש"לב ב"ד מתנה
 עליהם, כדי לחקור האמת", ואע"פ שא"א להוציא ממון ע"י קרובים, מ"מ הם מחמיצים את
 הדין].
- **שו"ת הרשב"א** [הובא בדרכי משה] – קרובים אי"צ להעיד, וכל-שכן בעל הדין בעצמו.

להלכה :

רמ"א – "יש אומרים, כשנותנים חרם בעדות, אף הקרובים צריכים להעיד, ואפילו בעל דבר בעצמו
 צריך להעיד. ויש חולקין וכן עיקר".
סמ"ע [ס"ק יז] – תמה, מה טעם הכריע רמ"א כאן כדעת הרשב"א שהקרובים אי"צ להעיד,
 ואילו בדרכי משה הביא את דברי המרדכי [הסובר שקרובים ובעל דין צריכים להעיד]
 לבסוף [ומשמע שפסק כהמרדכי].

³³ "שאין זו שבועת העדות שנוכחה בתורה ובדברי חז"ל, דההיא שנשבע שאינו יודע עדות והוא יודע" [תשב"ץ שם].

³⁴ נדרים ח,א; תמורה ג,ב.

³⁵ "ואני איני משביע העדים, אא"כ תבע התובע ושתק העד, כי הגדולים בארץ הזאת קשה להם כמנהג האומה הזאת.
 ובארץ אדום נהגו להשביע העדים כמנהג האומה ההיא, לא שמותר ללכת בחוקותיהם, אלא לפי מחשבת העדים שגדלו
 ביניהם וחשבוהו תורה" [תשב"ץ שם].

³⁶ ספר איש ימיני [-ספר הזיכרון למרן הגאון הרב יחיא יצחק הלוי זצוק"ל, ח"א עמ' שסז] – "וכאשר ראינו הענין
 הנפלא הזה והמבהיל, חששנו לדין שהוא מרומה, אז הוצאנו ס"ת מהיכל ואיימנו וגזמנו על כל אחד ואחד מן העדים,
 והשבוענו אותם בס"ת שיגידו האמת בלי שום תוספת ומגרעת" וכו', עיין שם.

בעל דין שיודע עדות או ראיות לבע"ד שכנגדו
שו"ע [לעיל סימן טז סעי' ג; הובא בסמ"ע ס"ק יט] – "בעל דין שיודע עדות או ראיות לבעל דין שכנגדו – חייב להעיד."
סמ"ע [שם] – תמה, מה טעם רמ"א שם לא השיג, הלוא כאן הכריע רמ"א שקרובים ובעל דין אי"צ להעיד?
 ומתוך – שם מדובר, שבעל דין יודע מי העדים או שיודע שיש ראיות לבעל דין שכנגדו, בזה מחויב הוא לגלות לבעל דין שכנגדו, אבל אינו מחויב להעיד לו עדות בע"פ.

סעיף ג

עדות ישראל לטובת גוי

מקור הדין: ב"ק קיג,ב.

גמרא [שם] – גוי שתובע ישראל שיעיד לו כנגד ישראל, יש להבחין:
 אינו גורם שיתחייב יותר מאילו היו דנים בבית דין בדיני ישראל – מותר להעיד.
 גורם בעדותו שיתחייב יותר מאילו היו דנים בדיני ישראל – אסור לו להעיד.
רא"ש [ב"ק פ"י סימן יד] – אם מתחילה ייחדו הגוי שיהא עד בדבר – יעיד, היות ואם לא יעיד יהא חילול ה'.
מהרש"ל [הובא בש"ך ס"ק ז] – כמו כן, אם הגויים מרגישים שהישראל יודע עדות ויש לחוש לקיומם של היהודים – חייב להעיד.

להלכה:

שו"ע – "אם גוי תובע לישראל, ויש לישראל יודע עדות לגוי נגד ישראל ואין עד אלא הוא והגוי תובעו שיעיד לו – במקום שדיני הגויים לחייב ממון על פי עד אחד, אסור להעיד לו וכו'. ואם מתחילה ייחדו הגוי לישראל להיות עד, איכא חילול ה' אם לא יעיד לו".
רמ"א – "ויעיד לו".

עבר והעיד לטובת גוי

מרדכי [ב"ק פ"ט סימן ריב; שם סימן קיז] – עבר והעיד ישראל לטובת הגוי [באופן שלא היה עליו להעיד] – יש להבחין:

הוברר שהעיד עדות שקר – חייב לשלם.

לא הוברר שהעיד עדות שקר – מנדים אותו, אך אינו צריך לשלם.

סמ"ע [ס"ק כא] – תמה, מבואר בשו"ע [יו"ד סימן שלד], שמנדים מי שהעיד עדות לגוי כנגד ישראל חבירו "עד שישלם"? – כמה תירוצים:

- **סמ"ע** [שם] – כוונת השו"ע לומר שלפעמים מנדים אותו [-כשאינו יכול לברר ששיקר]. ולפעמים, מנדים אותו עד שישלם [-כשהוברר ששיקר בעדותו].
- **סמ"ע** [שם] – מנדים אותו ואם אינו רוצה להיות בנדידי – משלם ומתירים לו את הנדידי מיד.

אומנם תימה, בשו"ע שם מבואר שבכל נידוי מתירים מיד לאחר ל' יום, אם כן, מה טעם כאן צריך לשלם. ודוחק לומר שהכוונה שמשלם כדי שיתירו לו תוך ל' יום, שהלשון "עד שישלם" לא משמע כן.

■ **חת"ס** [הובא בפת"ש ס"ק י] – יש ליישב, ולחלק: **עד אחד המעיד שקר** – ודאי חייב לשלם מה שהפסיד לחבירו. באופן זה מדובר בשו"ע יו"ד שם.

עד אחד אומר שמעיד אמת והנתבע אומר שמשקר – היות וע"א אינו נאמן לחיוב, "גבי דידן [-ביה"ד] כאילו אין הישראל חייב להגוי וזה רוצה להעיד בו שקר, על כן אנו מתרין להעד שלא יעיד, ואם לא ישמע משמתין ליה על שהחציף נגד ביה"ד וכו'. אבל, לא נוכל להוציא ממנו, כי נגד ממון שהוא מוחזק, הוא נאמן שהאמת אתו". באופן זה מדובר בשו"ע כאן.

להלכה:

שו"ע – "ואם העיד [באופן שלא היה לו להעיד לטובת הגוי], משמתין אותו"³⁷ [שלושים יום]. **מהרש"ל** [הובא בש"ך ס"ק ד] – רצה העד לשלם, אין מנדים אותו. וכמו כן, אם נידו אותו ורוצה לשלם – מתירים לו את הנידוי. **רמ"א** – "אבל, אינו צריך לשלם, דיכול לומר אמת העדתי. אבל, אם יש לברר ששקר העיד – חייב לשלם".

הודה בעל דין שהעד העיד עדות אמת

הגהות מרדכי [ב"ק פ"ט סימן קיז; הובא בדרכי משה] – העיד העד לטובת הגוי באופן שלא היה לו להעיד, והודה בעל הדין שאמת העיד – אין מנדים את העד.

להלכה:

רמ"א – "ואם בעל דין מודה שאמת העיד, אין משמתין אותו". **מהרש"ל** [הובא בש"ך ס"ק ו] – בדין זה, יש להבחין: **הפקעת הלוואה כשיש חילול ה'** [-הודה על הלוואה סתם וכפר להרוויח] – אין מנדים את העד. **הפקעת הלוואה כשאין חילול ה'** [-הפקעת הלוואה שלא יודע לגוי] – מנדים את העד³⁸.

עד שהעיד לטובת ישראל בדיני ישראל והוברר ששקר

³⁷ ברכי יוסף [הובא בפת"ש ס"ק ט] תמה, מה טעם מנדים אותו, הלא יכול לטעון שאילו היה בבי"ד ישראל והיה נשבע להכחישו, היה נשבע לשקר ונמצא שעשה עמו טובה?

ותירץ – כיון שהתורה האמינה לע"א רק לחייב שבועה, היה צריך להניח לו להישבע לשקר ולא להתחכם על בוראו. ³⁸ ש"ך ס"ק ד.

³⁹ ראה אורים [ס"ק יג] שהעיר, שלא משמע כן בתוספות [ב"ק קיד, א ד"ה "ולא"] ובפוסקים.

סמ"ע [ס"ק כב] – בעדות ע"א לישראל לטובת ישראל, לא שייך שיבורר שהעד שיקר ויצטרך לשלם⁴⁰, שהרי "בדיני ישראל, אין מוציאין ממון עפ"י עד אחד", ובשני עדים אין שייך בירור שהרי "תרי כמאה".

נודע ביהודה [הובא בפת"ש ס"ק יא] – דברי סמ"ע "לאו דוקא", שהרי גם בדיני ישראל שייך שע"א יחייב לשלם, כדרך שמצאנו בדן "נסכא דרבי אבא"⁴¹.

ע"א שהעיד לפטור משבועה והתברר ששיקר

שבות יעקב [הובא בפת"ש ס"ק יא] – ע"א שהעיד לגוי לפוטרו משבועה והוברר ששיקר, אינו חייב בדיני אדם [היות ודבר הגורם לממון אינו כממון, "אין זה רק גרמא בנזיקין" ופטור].
ראיה לדבר – סמ"ע [ס"ק כב] כתב, שבישראל לישראל, לא שייך שיתברר שהע"א שיקר ויתחייב ממון. ואם נאמר שדין זה שייך גם בעדות ע"א לפטור משבועה, א"כ גם בישראל לישראל שייך דין זה.

סעיף ד

עדות ע"א לפטור גוי

רא"ש [ב"ק פ"י סימן יד] – ישראל שתובע גוי והגוי כופר ויש לגוי עד יהודי המעיד לטובתו – מותר ליהודי להעיד לגוי אם הגוי יתבע ממנו להעיד [שגם בדיני ישראל עד המסייע פוטר משבועה].

להלכה :

שו"ע – "ישראל התובע לגוי, וכופר [הגוי], ויש לגוי עד אחד, מותר להעיד לו אם יתבעהו".
סמ"ע [ס"ק כג] – אפילו אם הוא במקום שהגוי חייב שבועה כשכופר, וע"י עדות הישראל ייפטר משבועה⁴² – מותר להעיד לגוי [שהרי גם בדיני ישראל עד המסייע פוטר משבועה].

נתיבות [חידושים ס"ק טז] – בדן זה, יש להבחין :

הגוי כופר הכל – יכול הע"א להעיד לפוטרו משבועה [שגם בדיני ישראל עד המסייע פוטר משבועה היסט].
הגוי מודה במקצת – עדות ע"א לפוטרו, תלויה במחלוקת ראשונים⁴³, אם עד המסייע פוטר משבועה התורה בחשוד [שהרי הגוי חשוד על השבועה].

⁴⁰ ולא רצה לומר, שהעיד ישראל אחד כנגד ישראל חבירו בדיני אומות העולם [ערכאותיהם], שכבר כתב בשו"ת הרמ"א [סימן נב], שדין זה הובא בגמרא בישראל שהעיד בדיני האומות לגוי ולא לישראל, דלא מיירי ברשיעי. "ומזה קצת ראייה, דלא כסמ"ע לעיל [סימן כו ס"ק יא] דס"ל אם נתחייב בקנין לדון בדיני אומות העולם, ויש לאחד זכות שם יותר מדיני ישראל, דרשאי לדון בדיני אומות העולם, דא"כ הרי יש במציאות דחד ישראל עם חבירו נגשים לדון בדיני אומות העולם. אלא דיש לדחות, דכיון דנתחייב כפי זכות של דיני אוה"ע ועל זה היה הקנין כמ"ש סמ"ע, אף עדות ע"א מועיל באמת כמו בדיני אוה"ע, דהא נתחייב לפי זכותם ודינם, ורשאי להעיד" וכו' [אורים ס"ק יב].

⁴¹ ע"א העיד שחטף חתיכת כסף מחבירו, והלה הודה שחטף, אך טען שחטף את שלו. להישבע להכחיש את העד אינו יכול, שהרי אינו מכחיש את דברי העד, ו"מתוך שאינו יכול להשבע משלם" [שו"ע סימן עה סעי' יג – ראה 'דרך קצרה' שם].

⁴² "ואילו לא העיד, שמא [הגוי] היה משלם ולא היה נשבע" [סמ"ע שם].

⁴³ הובאה מחלוקתם בשו"ע להלן סימן עה סעי' ב, וברמ"א להלן סימן פז סעי' ו – ראה 'דרך קצרה' שם.

רמ"א – "וכל שכן ששני עדים יכולין להעיד [כשגוי תובע ומוציא ממון על ידם]⁴⁴, שהרי גם בדין ישראל יתחייב על פיהן. וכן, במקום שאין מוציאים ממון עפ"י עד אחד, יכול⁴⁵ [ע"א] להעיד".

שני עדים שהם קרובים

מרדכי [ב"ק סימן קנו; הובא בדרכי משה] – שני עדים שהם קרובים דינם כעד אחד [שאסור לו להעיד, כיון שמוציאים ממון על ידו שלא כדין]⁴⁶, שהרי בדין ישראל, אין מוציאים ממון על ידם.

להלכה:

רמ"א – "שני קרובים, הרי הם כעד אחד, דהרי בדיננו אין אנו מוציאים ממון על ידן כעל פי עד אחד".

אדם חשוב שאינו יכול להשמט ולא להעיד לגוי

רא"ש [ב"ק פ"י סימן יד] – אדם חשוב, אע"פ שיוציאו ממון על פי עדותו, היות וקשה לו להישמט – מותר לו להעיד.

מהרש"ל [הובא בש"ך ס"ק י] – טעות סופר נפלה בדברי הרא"ש, וצריך לגרוס "לא יעיד, אלא ישלם מכיסו". ומכל מקום, אם העיד – אין מנדים אותו.

חתם סופר [הובא בפת"ש ס"ק יג] – בדין זה, יש להבחין:

אדם שחשוב רק להשרים [ורק עליהם נאמן כשני עדים, אבל בעינינו אינו חשוב כשני עדים] – לא יעיד.

אדם שחשוב גם אצלינו [–"מפורסם לצדיק ומהימן כבי תרי"ז"⁴⁷] – "כשבית הדין שומעין שהצדיק מכחיש איש ההמוני הזה, ויודעים בודאי שהאמת אתו, הרי אינו מפסידו, אלא מונע ממנו ריוח הפקעת הלוואתו, וא"כ כשיצטרף לזה חילול ה' בין העמים, כיון דאדם חשוב הוא, בודאי שילך ויעיד", וראה הערה⁴⁸.

להלכה:

- **סמ"ע** [ס"ק כח] – העתיק דברי הרא"ש.
- **מהרש"ל** [הובא בש"ך ס"ק י] – נפלה טעות סופר בתשובת הרא"ש וצריך לגרוס "לא יעיד, אלא ישלם מכיסו" ומכל מקום, אם העיד – אין מנדים אותו.

סעיף ה

⁴⁴ סמ"ע ס"ק כד.

⁴⁵ עפ"י גרסת סמ"ע ס"ק כח.

⁴⁶ סמ"ע ס"ק

⁴⁷ אע"פ שלא היינו מוציאים ממון על פיו, מכל מקום, יש לגרע כח השטר עפ"י עדותו, כדרך שמבואר בגמרא [כתובות פה,א] בבת רב חסדא, ובסמ"ע להלן סימן טו ס"ק טו [חת"ס שם].

⁴⁸ "ולפענ"ד, לא יחלוק אדם בזה ואם הצורך לישבע כאשר הוא בדיניהם, שצריך העד לישבע – באמת ישבע ויאמר האמת. ואם אולי אח"כ יפסקו עליו יותר מהראוי – זה פשוט, שצריך העד לשלם מביתו לשכנגדו, דהו"ל מציל עצמו בממון חבירו שמותר, אלא שצריך לשלם לו הפסידו. אך אם ח"ו איכא למיחש לתוא מכמר [כשור הבר הנלכד ברשת שהוא שם במקום שנלכד ואי אפשר לו לזוז ממקומו, שאין רחמים עליו – ראה ב"ק קיז,א] ע"י העדות – בודאי מוטל על כל הציבור לפדות השבוי הנרדף הזה" וכו' [חת"ס שם].

תלמיד חכם שיודע עדות

מקור הדין: שבועות ל,ב.

גמרא [שם] – תלמיד חכם שיודע עדות ובעל הדין תבעו שיעיד לו, אך [כל חברי⁴⁹] ביה"ד קטנים ממנו – יש להבחין:

עדות ממון – אינו חייב ללכת ולהעיד, אלא ביה"ד שולחים אליו שלושה אנשים⁵⁰ והוא מעיד בפניהם.

רצה התלמיד חכם למחול על כבודו וללכת ולהעיד – נחלקו האחרונים [הובאו בפת"ש ס"ק טו]:

- **כנה"ג** – מדקדוק לשון הטור ["אינו חייב לילך ולהעיד"] משמע, שיכול למחול על כבודו ולהעיד.
- **רדב"ז** – יכול למחול על כבודו, לפי שחכם שמחל על כבודו, כבודו מחול.
- **חוות יאיר** – דין זה תלוי במחלוקת הרמב"ם והרא"ש בדין "זקן ואינה לפי כבודו", האם רשאי לזלזל בעצמו ולהשיב אבידה שאינה לפי כבודו⁵¹.
- **פת"ש** – לפי"ז, אין לפרש דעת הטור כהכנסת הגדולה, שהרי טור פסק⁵² כדעת הרא"ש, שזקן ואינה לפי כבודו אינו רשאי להחמיר.
- **תורת חיים** – כאן לכו"ע רשאי להעיד, לפי שדווקא באבידה שיכול לנהוג לפניו משורת הדין ולוותר בממונו⁵³ אינו רשאי להחמיר, משא"כ כאן.
- **פת"ש** – לפי"ז, יש לפרש דעת הטור, כמו שכתב בכנסת הגדולה.
- **ברכי יוסף** – כאן כו"ע מודים, לפי שדווקא באבידה שזהו זילזול ניכר נחלקו הדעות, משא"כ בעדות.

עדות להפריש מאיסור – חייב ללכת ולהעיד.

בגדר "להפריש מאיסור" – נחלקו הדעות:

- **בית יוסף** – דווקא כאשר ביה"ד רוצים להתיר אישה [שסבורים שמת בעלה והוא יודע שהוא חי].
 - **סמ"ע** [ס"ק כח] – בין כאשר ביה"ד רוצים להתיר אישה ובין כאשר ביה"ד רוצים לאסור אישה.
- טעם הדבר – יש בכך צד איסור, שאם תקבל קידושין מאחר יסברו שאינה מקודשת לו וילך אותו אדם וישא אחת מקרובותיה האסורות לו.

⁴⁹ ראה פת"ש [ס"ק יד] שאם אחד מהדיינים גדול ממנו או שווה לו – חייב להעיד.

⁵⁰ דווקא שלושה אנשים, שיהיו כבית דין, אבל לא די בשניים, היות וזה יהיה עד מפי עד, אא"כ קבלו עליהם הציבור שיקבלו עדים ע"י שליחי בית הדין [סמ"ע ס"ק כז]. **וראה** ט"ז.

⁵¹ לדעת הרא"ש – אינו רשאי, ולדעת הרמב"ם – רשאי.

⁵² טור להלן סימן רסג וסימן ערב.

⁵³ כדרך שנהג רבי ישמעאל ברבי יוסי [ב"מ ל,ב].

חייב עד תלמיד חכם להעיד להציל משבועת שקר

ברכי יוסף [הובא בפת"ש ס"ק טז] – חייב עד תלמיד חכם להעיד בבי"ד שקטן ממנו, במקום שיש חשש שאחד מבעלי הדין ישבע לשקר [להכחיש עדות עד אחד שהביא התובע] – יש להבחין :

מן הסתם – אי"צ להעיד, שרחוק שישבע לשקר להכחיש ע"א, היות והוא יפחד שיבוא אח"כ התלמיד חכם ויהיה עד שני, ויכחיש אותו וביה"ד יפסלו אותו.

ספק שקול אם ישבע לשקר [כגון, שיודע הנתבע שהעד התלמיד חכם ודאי לא יבוא להעיד] – יש להסתפק אם חייב להעיד, והדעת נוטה שחייב.

קרוב לודאי שישבע לשקר – חייב להעיד.

טורח טיפול הבאת העדים

מקור הדין : ב"מ לט, ב ; כתובות כז, ב.

גמרא [שם] – טורח טיפול הבאת העדים, יש להבחין :

מן הסתם – "כל מי שיש לו ראייה בעדים, מטפל בהם להביאם לבית דין".
בעל דין אֶלם [-ידעו בית דין שבעל דינו אֶלם, וטען התובע שהעדים מפחדים, מבעל דינו לבוא להעיד] – הרי בית דין כופים את בעל דינו שיביא הוא עדים [שאין אנו חוששים שהעדים יעשו שתי עבירות, גם לא יעידו לטובת התובע וגם יעידו לטובת הנתבע], וכן כל כיוצא בדברים אלו דנין בהם לאלם.

להלכה :

שו"ע – הביא דין זה.

נטל ההוכחה שהעדים מפחדים

נטל ההוכחה שהעדים מפחדים – נחלקו האחרונים :

- **בית יוסף** [בדעת הרמב"ם] – דין בכך שביה"ד יודעים שהנתבע אֶלם, ואי"צ הוכחה נוספת שהעדים מפחדים להעיד.
 - **סמ"ע** [ס"ק כט] – מטעם זה, השמיט השו"ע, שצריך שיביא הוכחה שהעדים מפחדים.
 - **רמ"א** – דין זה הוא דווקא כ"ש הוכחה לדבריו" שהעדים מפחדים לבוא להעיד.
 - **סמ"ע** [שם] – לכו"ע צריך הוכחה או רגליים לדבר שהעדים יראים להעיד מפני אֶלמותו.
 - **אורים ותומים** [הובא בפת"ש ס"ק יז] – אע"פ שביה"ד יודעים שהנתבע אֶלם – צריך להביא הוכחה שהעדים מפחדים. אולם, כאשר ישנה הוכחה שהעדים יראים – ביה"ד אינם צריכים לדעת שהנתבע אֶלם.
- טעם הדבר – עצם העובדה שהעדים אומרים "מה לנו ולצרה להעיד עליו", הוכחה שהוא אֶלם, ואף אם אינו אֶלם, סוף סוף העדים יראים ממנו.

עדות בעמידה

מקור הדין : שבועות ל, ב.

גמרא [שם] – עמידת עדים בשעת העדות, יש להבחין :

סתם עד – העדים צריכים להעיד בעמידה, שנאמר⁵⁴ "ועמדו שני האנשים".
העידו העדים בישיבה – נחלקו הראשונים :

- **יש אומרים** [הובאו ברא"ש שבועות פ"ד סימן ה] – אין עדותם עדות.
- **רא"ש** [שם], **רשב"א**, **ר"ן** [שבועות יד, א] – עדותן עדות.

עד תלמיד חכם – מעיד לכתחילה בישיבה.
טעם הדבר – היות והחויב לעמוד הוא מצוות "עשה"⁵⁵, והחויב לכבד ת"ח הוא מצוות "עשה"⁵⁶ – עשה של כבוד תורה עדיף.

להלכה :

שו"ע – "צריכים העדים לכתחילה להעיד מעומד. ואם העד תלמיד חכם, מושיבים אותו".
רמ"א – ועיין לקמן סוף סימן זה [סעי' כו, שם מבואר, "שעכשיו נהגו להושיב העדים",
"כדי להסיר המחלוקת"⁵⁷].

סעיף ו

ישיבת הדיינים

מקור הדין : שבועות ל, ב.

גמרא [שם] – לכתחילה הדיינים צריכים לשבת בשעת קבלת העדות [שנאמר⁵⁸ "וישב משה לשפוט את העם", ונאמר⁵⁹ "ועמדו שני האנשים לפי האלוהים", משמע שהדיינים ["אלוקים"] יושבים⁶⁰].

להלכה :

שו"ע – "צריכים הדיינים לכתחילה להיות יושבים בשעת קבלת העדות"

דיינים שקבלו עדות בעמידה שלא במקום ישיבת ביה"ד

דיינים שדנו בעמידה שלא במקום ישיבת הדיינים [-בשוק או בדרך וכדומה] – נחלקו האחרונים :

- **תשובת מבי"ט** [הובאה בש"ך ס"ק יא] – אפילו בדיעבד אינו מועיל.
- **ש"ך** [שם] – "אין דבריו [של המבי"ט] מוכרחים".

⁵⁴ דברים יט, יז.

⁵⁵ שנאמר "ועמדו שני האנשים" [רש"י שם].

⁵⁶ שנאמר [דברים י, כ] "את ה' אלוהיך תירא" ודרשו חז"ל [פסחים כב, ב] לרבות תלמידי חכמים [רש"י שם].

⁵⁷ סמ"ע ס"ק לא.

⁵⁸ שמות יח, יג.

⁵⁹ דברים יט, יז.

⁶⁰ סמ"ע ס"ק לג.

- תשובת מהר"י בן לב בשם ריב"ש [הובא בש"ך שם] – בדיעבד כשר.
- ברכי יוסף [הובא בפת"ש ס"ק יח] – כדברי מבי"ט כתב בשו"ת הרשב"א.

קבלת עדות שלא במקום מושב הדיינים

פת"ש [ס"ק יח] – מדברי מבי"ט מדוקדק, שקבלת עדות מועילה כשהדיינים ישבו ודנו במקום שלא במקום ישיבת הדיינים⁶¹ [-שוק וכדומה].
אומנם, להלכה נראה, שכל שלא דנו במקום ביה"ד, אע"פ שהדיינים יושבים – אין העדות מועילה [שהרי זה כעדות מחוץ לבית דין].

דיינים צריכים להבין לשון העדים

מקור הדין : משנה מכות ו, ב.

משנה [שם] – הדיינים צריכים להבין לשון העדים, שלא ישמעו מפי תורגמן.

סמ"ע [ס"ק לד] – טעם הדבר :

- א. נאמר⁶² "על פי שנים עדים" – דווקא על פיהם.
- ב. "יש לחוש שישנה המתורגמן את דבריהן".
- ג. "יוכל הדיין לחקור יותר על פי שמיעתו מפי העדיפם בעצמם".

להלכה :

שו"ע – "צריך שיבינו הדיינים לשון העדים, שלא ישמעו מפי התורגמן. ואם מבינים [-הדיינים] מה שהם [-העדים] אומרים, אפילו אינם יודעים להשיב – מותר להעמיד תורגמן ביניהם".

סעיף ז

איום על העדים

מקור הדין : סנהדרין כט, א.

גמרא [שם] – מאיימים על העדים בפני הכל ומודיעים אותם כח עדות שקר ובושת המעיד בעוה"ז ובעוה"ב ושהוא בזוי בעיני שוכרו.

להלכה :

שו"ע – "מאיימין [-מטילין אימה ופחד] על העדים בפני הכל, ומודיעים אותם כח עדות שקר [שעל ידי עדות שקר בא רעב ודבר בעולם]⁶³ ובושת המעיד בה בעוה"ז ובעוה"ב, ושהוא בזוי בעיני השוכרו".

סעיף ח

⁶¹ שהרי כתב שרק אם עמדו הדיינים הרי זה מעכב, משמע שאם ישבו ודנו – עדות העדים מועילה [שם].

⁶² דברים יז, ו.

⁶³ שנאמר [משלי כה, יד] "נשיאים ורוח וגשם אין [בשביל] איש מתהלל במתת שקר", וכתב [שם, יח] "מפיץ חרב וחץ שנון [בשביל] איש עונה ברעהו עד שקר" [סנהדרין כט, א; סמ"ע לה].

חקירת העד

מקור הדין : סנהדרין כט,א.

שו"ע – "אחר כך, מוציאים את כל אדם [למעט בעלי הדין]⁶⁴ לחוץ, ומשיירים את הגדול שבעדים, ואומרים לו 'אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה'. אם אמר 'הוא אמר לי חייב אני לו' או 'איש פלוני שהוא כשר ונאמן אמר לי שהוא חייב לו' – לא אמר כלום, עד שיאמר שהוא בעצמו ראה שהלווה לו או שיאמר בפני הודה לו [באופן המחייב]⁶⁵ שהוא חייב".

סעיף ט

חקירת העד השני

שו"ע – "אחר כך מכניסין העד השני ובודקין אותו, אם העיד כמו חברו, נושאים ונותנים בדבר וגומרים הדין".

סעיף י

עדות העדים מכוונת בלשון אחד

מקור הדין : ירושלמי הובא ברא"ש סנהדרין פ"ג סימן לב.

שו"ע – "אם העדים אומרים עדותן מכוונת בלשון אחד ממש, יש לחוש שמשקרים ובעצה אחת כיונו לשונם, וצריך לחקור ולדרוש אותם".

עד שני אמר "אף אני כמוהו"

רמ"א – "אם העד האחד אמר עדותו, והשני אמר אף אני כמוהו ידעתי" – יש להבחין : **לכתחילה** – "לא מהני" [אין עדותו מועילה].

בדיעבד [הלך למדינת הים ואי אפשר לו להעיד בפירושו] – מקבלים את עדותו [היות ומהתורה הרי זו עדות, אלא שחכמים הצריכו שיעיד בפירוש, ובאופן זה העמידו דבריהם על דין תורה]⁶⁶.

⁶⁴ ראה סמ"ע [ס"ק לז] שהסתפק, האם מוציאים גם את בעלי הדין, וכתב שמהגמרא נראה שבעלי הדין נשארים שם. ועיין ט"ז, שכתב שהגירסה הנכונה היא "מוציאין אותם" [היינו, דווקא את העדים]. לפי"ז, אין להקפיד שיהיו שם אנשים אחרים. וסיים וז"ל : "וכן מעשים בכל יום שלא להוציא אחרים בשעת קבלת העדות".

⁶⁵ לדעת שו"ע [להלן סימן פ"א סעי' ח] כל שנראה שהודה בהודאה גמורה. ולדעת הטור, עד שיאמר "אתם עדיי" [סמ"ע ס"ק מ].

⁶⁶ סמ"ע ס"ק מא.

סעיף יא

מפיהם ולא מפי כתבם

מקור הדין: גיטין עא, א.

גמרא [שם] – את האמור "על פי שניים עדים", דרשו חז"ל [שם] – מפיהם ולא מפי כתבם.

בדין זה – נחלקו הראשונים:

- **רבנו תם** [תוס' כתובות כ, ב] – יכולים עדים לשלוח עדות בכתב [היות וזוכר עדותו ויכול למוסרה בפיו יכול גם לשולחה בכתב, ש"כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו"⁶⁷]. דרשת חז"ל "מפיהם" ולא מפי כתבם, באה למעט רק עדים אֶלמים שאינם יכולים כלל לדבר.
- **רמב"ם, רש"י ועוד** – עדים אינם יכולים לשלוח עדותם בכתב, היות ונאמר "מפיהם", ודרשו חז"ל – ולא מפי כתבם.

להלכה:

- **שו"ע** – "העדים ששלחו עדותן בכתב לבית דין, אינו עדות" [דכתיב, על פי שניים עדים – מפיהם, ולא מפי כתבם].
- **רמ"א** – "וכן נוהגים, ודלא כיש מכשירין [דעת ר"ת], אם העדים ראויין להעיד ואינם אֶלמים".
- **סמ"ע** [ס"ק מב] – תוס', רא"ש, מרדכי וטור הביאו דעת ר"ת, ומשמע, שסוברים כדעתו. מורי הוראה נוהגים להקל לתלמיד חכם לשלוח לבית דין עדותו בכתב – "וכן נראה לי" [מאחר שלר"ת וסייעתו, אפילו בלא ת"ח מותר לעשות כן].
- **נתיבות** [חידושים ס"ק כד] – אפילו במקום שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין – יכול הת"ח לשלוח הכתב לבית הדין, ובית הדין יקראו עדותו לפני בעל הדין⁶⁸.

שלח עד עדותו בכתב ורוצה לחזור בו

נתיבות [חידושים ס"ק כד] – קודם שהגיע כתב עדות העד לבית דין, יכול העד לחזור בו. טעם הדבר [שו"ת הרמ"א; הובא בנתיבות ביאורים ס"ק ו] – גם לדעת ר"ת הסובר שעד יכול לשלוח עדותו בכתב – עצם הכתיבה אינה נחשבת להגדה, אלא כשבא הכתב לבית הדין.

עד האומר "מה שכתוב כאן אני מעיד"

ריטב"א [הובא בבית יוסף בבדק הבית] – מסר העד את עדותו כתובה לבית דין, ואמר "מה שכתוב כאן אני מעיד" – גם רש"י והרמב"ם מודים שנחשב הדבר כ"מפיהם".

להלכה:

ברכי יוסף [בשם ריטב"א; הובא בפת"ש ס"ק כ] – הביא דין זה⁶⁹.

⁶⁷ מנחות יח, ב.

⁶⁸ כיון שקריאת הכתב בבית דין נחשב להגדה, וההקראה נעשתה לפני בעל הדין [נתיבות ביאורים ס"ק ו].

⁶⁹ ראה קובץ תשובות ח"א סימן קצח, מה שכתב ליישב עפ"י.

סעיף יב

עדות שבשטר

בעדות "שטר" – אין חיסרון של "מפיהם ולא מפי כתבם".

קצוה"ח [ס"ק ו] – בטעם הדבר, נחלקו הראשונים :

- **רש"י, בעל המאור** – היות וכותבים את השטר מדעת המתחייב, אין זה מפי כתבם אלא מפי כתבו.
- **רמב"ן** – כיוון שהשטר נכתב בנוסח שטר, הרי זה כמי שנחקרה עדותם בבי"ד.
- **ר"ת** [הובא בתוס' כ, ב ד"ה הראשון] – מיעוט התורה נאמר רק ביחס לאילם שאינו מסוגל לומר עדותו בע"פ.
- **רמב"ם**⁷⁰ – תקנת חכמים, כדי שלא תנעל דלת בפני לווים [שלא ירצו להלוות, מחשש שמא העדים ימותו או ילכו למדינת הים]⁷¹.
- רשב"ץ** [הובא בש"ך ס"ק יד] – תמה, "מקרא מלא דיבר הכתוב"⁷², קנו וכתוב בספר וחתום וכו', למען יעמדו ימים רבים" **כסף משנה** – פסוק זה מדברי קבלה [נביאים] ואינו דבר תורה.

ש"ך – תמה, בגמרא גיטין⁷³ הקשו שחתימת העדים על הגט, מועילה מדאורייתא, שנאמר "וכתוב בספר וחתום" וכו'. הרי, שדברי קבלה כדברי תורה. וראה הערה⁷⁴.

להלכה :

- **שו"ע** – "חותכין דיני ממונות בעדות שבשטר, אע"פ שאין העדים [החתומים על השטר] קיימין" [משום תיקון העולם]⁷⁵, "כדי שלא תנעל דלת בפני לווין".
- רמ"א** – "ועיין לקמן סימן סא סעיף ב, איזה דבר מקרי שטר, גם לקמן סימן מו סעיף י.
- **ש"ך** [ס"ק יד] – האריך להוכיח שלא כדעת הרמב"ם ושטרות מועילים מדין תורה ולא רק מתקנת חכמים.

⁷⁰ רמב"ם עדות פ"ג ה"ד.

⁷¹ סמ"ע ס"ק מג.

⁷² ירמיה לב, לד.

⁷³ גיטין לו, א.

⁷⁴ **ספר מגילת אסתר** [הובא בש"ך שם] – יש לדחות : אין כוונת הגמרא "מדאורייתא", שדין זה הוא מהתורה ממש, אלא כוונת הגמרא שאין זו תקנה מאוחרת אלא תקנה קדומה מימי ירמיה. ואע"פ שבגמרא הוזכר לשון "מדאורייתא", כבר כתב הרמב"ן [שורש א] שפעמים הגמרא משתמשת בלשון "דאורייתא" ואין כוונתה לדין תורה ממש.

ש"ך [שם] – רמב"ן מדבר על לשון "אמרה תורה" שבש"ס, "שרגיל הש"ס לקרות למצוה דרבנן 'תורה', מפני שגם היא תורה, ואגב ריהטא אין הש"ס מדקדק בכך". אבל כשהגמרא מקשה "והא דאורייתא" וכו', ודאי הכוונה שדין זה הוא מהתורה ממש.

⁷⁵ סמ"ע ס"ק מג.

עדות שכתבו העדים בפנקסיהם

סמ"ע [ס"ק מג] – עדים שכתבו דבריהם בפנקסיהם והם אינם לפנינו, אין דבריהם מועילים כעדות, אפילו לדעת ר"ת [שהרי זה כאַלמים, שאינם ראויים להעיד בניהם].

משך הזמן שיכול להעיד

שו"ע – "כל זמן שזוכר האדם [את עדותו], יכול להעיד לעולם, ואינו חושש שמא מתוך שנתיישן הדבר הרבה אינו זוכרו על בוריו".

סמ"ע [ס"ק מד] – "אפילו לא נעשה מתחילה עֵד בדבר"⁷⁶.

סעיף יג**עד שנזכר בעדות מתוך הכתב**

מקור הדין: כתובות כ, א.

גמרא⁷⁷ [שם] – עֵד שכתב את עדותו בפנקסו ["שכשמשרוהו לו כתבו בפנקסו לזיכרון דברים"] ושכח את העדות, ורוצה להעיד אחר שקרא את הדברים בפנקסו – יש להבחין: **אחר שראה בפנקסו נזכר בעדות** – יכול להעיד. **אחר שראה בפנקסו אינו נזכר בעדות** – אינו יכול להעיד.

שו"ע – "כל זמן שזוכר האדם יכול להעיד לעולם, ואינו חושש שמא מתוך שנתיישן הדבר הרבה אינו זוכרו על בוריו. אפילו אינו נזכר לעדות אלא מתוך הכתב, שכשמשרוהו לו כתבו בפנקסו לזכרון דברים ושכח הדבר ואינו נזכר אלא מתוך הכתב – יכול להעיד, והוא שאחר שראה הכתב נזכר לדבר".

רמ"א – "ועיין לקמן סימן מו סעיף י".

סעיף יד**עד שנזכר ע"י אחר**

מקור הדין: כתובות כ, א; רא"ש שם פ"ב סימן טז.

גמרא [שם] – עֵד ששכח עדותו, ונזכר בעדותו ע"י אחר שהזכירו, יש להבחין:

נזכר ע"י אחר אפילו ע"י העד השני – יכול להעיד.

נזכר ע"י הבעל דין בעצמו – יש להבחין:

⁷⁶ ראה שו"ע להלן סימן לו סעי' א ובפת"ש שם ס"ק ג – הובא בדרך קצרה' להלן שם ד"ה "עדות עדים שלא התכוונו בשעת מעשה להעיד".

⁷⁷ כן פירשו בכוונת הגמרא, רי"ף כתובות ז, ב; רא"ש שם פ"ב סימן טז; רמב"ם עדות פ"ח ה"ה. אומנם, רבנו האי פירש פירוש אחר. ופירושו הובא להלכה להלן סימן לט, "כי אע"פ שחלקו על פירוש, הדין דין אמת" [בית יוסף].

בסתם – לא יעיד⁷⁸ [ואפילו העד כאן ובי"ד חוקרים אותו ואמר שנזכר מעצמו⁷⁹].

שבות יעקב [הובא בפת"ש ס"ק כב] – אשתו ובניו של בעל הדין, דינם כבעל דין עצמו. אך, קרובו של בעל דין – דינו כאחר.

צורבא מדרבנן – יכול להעיד.

בביאור "צורבא מדרבנן" – נחלקו הראשונים :

- **רש"י** [שם ד"ה "ואי צורבא"] – היה העד צורבא מדרבנן, יכול להעיד [יודאי אי לא היה נזכר, לא היה מעיד].
- **רמב"ם** – היה הבעל דין המביאו תלמיד חכם – יכול העד להעיד, אע"פ שבעל דינו הזכיר לו.

בית יוסף – תמה, "אם העד אינו ת"ח, אע"פ שהובע ת"ח, מאן לימא לן דרמא אנפשיה ואידכר, דלמא על דרי התובע סמך⁸⁰?"

להלכה :

שו"ע – "וכן, אם נזכר לדבר על ידי אחר שהזכירו לו, יכול להעיד, אפילו היה המזכיר העד השני. אבל, אם הבעל דין בעצמו מזכירו ונזכר – לא יעיד. ואם העד תלמיד חכם, אף אם הבעל דין בעצמו מזכירו – שפיר דמי, שודאי אי לא היה נזכר לא היה מעיד".

סמ"ע [ס"ק מו] – בית יוסף תמה על הרמב"ם, ולכך השמיט כאן דבריו. אומנם, טור העתיק דברי הרמב"ם ודברי רש"י ונראה שהלכה כדעת שניהם, "וכן נלענ"ד".

דין תלמיד חכם בזה"ז

דין תלמיד חכם בזה"ז לעניין זה – נחלקו האחרונים [הובאו בפת"ש ס"ק כג] :

- **שו"ת הרמ"א** – אין בזה"ז דין ת"ח לעניין זה.
- **כנה"ג** – יש דין ת"ח לעניין זה.
- **שבות יעקב** – יש דין ת"ח לעניין זה ואף רמ"א לא הכריע שאין.
- **תומים** – הגם שיש לפקפק בדברי הרמ"א, "כבר הורה זקן ומי יחלוק עליו בלי ראיה מבוארת".

⁷⁸ ראה שו"ת הרשב"א [ח"ב סימן שיט] שכתב בטעם הדבר, וז"ל: "כל שמזכירו בעל דבר בעצמו, חוששין שמא אותו בע"ד יצייר לו העניין ויטעים לו העניין, עד שיהא סבור העד שהוא כן ושהוא זוכרו ולא דייק כולי האי שיזכור בבירור שהוא כן. ולפיכך אסור ולא שאנו חושדים אותו בעד שקר ממש וכי' אלא סבור שזוכר ואינו זוכר". וכ"כ בשטמ"ק [שם] בשם רב האי גאון. וכ"כ במאירי, וז"ל: "שמא הבע"ד מזכירו במידה גדושה, משא"כ באחר, שאין אדם חוטא ולא לו".

⁷⁹ תומים הובא בפת"ש ס"ק כג. ואע"פ שבבית יוסף לא כתב כן, נראה ש"הבית יוסף גופיה חזר בו, מדהשמיט דין זה בשו"ע".

⁸⁰ ברמב"ם [פ"ח עדות ה"ב] כתב טעם מה שאין בע"ד יכול להזכיר לעד, וז"ל: "מפני שזה דומה בעיני בעל דינו, כאילו העיד לו בשקר בדבר שלא ידע" עכ"ל. ואפשר שכוונת הרמב"ם שאותו בע"ד שמזכיר לעד, עלול לבוא ולחשווד אותו שמעיד לו בשקר [כעין דברי הגמרא שעדי שקר מזולזלים בעיני השוכרם] [כמבואר בשו"ע סעי' ז] ולפי"ז, יש לומר שכל שהבע"ד ת"ח אינו בא לידי חשד ויכול העד להעיד.

בעל דין שאמר לביה"ד דברים להזכיר לעד

תומים [הובא בפת"ש ס"ק כג בסופו] – בעל דין ששם דברים בפי בית דין או שלוחם שיזכירו לעד – יכול העד להעיד, אע"פ שהדברים נובעים מבטן בעל הדין [ש"מכל מקום, מזכירו אחר"י].

סעיף טו**קבלת עדות שלא בפני בע"ד**

מקור הדין: ב"ק קיב,א.

גמרא [שם] – אין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין⁸¹ [שנאמר⁸² "והועד בבעליו", ודרשו חז"ל⁸³ – יבוא בעל השור ויעמוד על שורו⁸⁴].

עברו וקיבלו עדות שלא בפני בעל דין – נחלקו הראשונים:

- **רבנו ירוחם ומרדכי** [ב"ק סימן קמז] – העדות כשרה [שהרי באופן שהיה אונס – מקבלים עדות שלא בפני בעל דין⁸⁵, מוכרח שאין זה מעכב].
שו"ת הרמ"א [הובא בנתיבות חידושים ס"ק ל] – התרה בעל הדין "אל תקבלו עדות שלא בפני" – לכו"ע אין קבלת העדות מועילה.
- **רא"ש** [ב"ק פ"י סימן ג], **רשב"א** – אין דנין על פיה [היות ודין זה הוא מדרבנן, הם אמרו שמעכב והם אמרו שבמקום אונס אינו מעכב].

להלכה:

- **שו"ע** – "ואם קיבלו [עדות שלא בפני בעל דין] – אין דנין על פיו".
- **שו"ת מהר"ם פאדווה** [הובא ברעק"א; פת"ש ס"ק כה] – "אפשר שאם כבר דנו על עדות זו – לכולי עלמא אינו חוזר הדין".
- **רמ"א** – "יש חולקין ואומרים דאם נתקבל העדות שלא בפניו כשר בדיעבד".
"ולכן [היות ואין מדקדקים בזה כל-כך, מקילין גם בדין זה⁸⁶], אם הבעל דין הוא אֶלֶם והעדים גֵּרָאִים להגיד לפניו – מקבלין העדות שלא בפניו ודנין על פיו. מיהו, אם אפשר לכוף האֶלֶם בדרך שנתבאר לעיל סימן זה סעיף ה – עדיף טפ"י".
- **מהרש"ל** [הובא בש"ך ס"ק יט] – "אפילו בדיעבד פסול העדות שהוגבה שלא בפני בעל דין".
רעק"א [הובא בפת"ש ס"ק כז] – וכן כתב בשו"ת הרמ"א.

⁸¹ בגדר איסור קבלת עדות שלא בפני בעל דין – נחלקו הראשונים [הובאו בשו"ת רעק"א מהדו"ת סימן צט]:

- **רשב"א** [ב"ק קיב,א] – בדיני ממונות זהו דין מדרבנן.
- **רא"ש** – דין זה הוא מהתורה.

⁸² שמות כא, כט.

⁸³ ב"ק קיב, ב.

⁸⁴ סמ"ע ס"ק מז.

⁸⁵ כמבואר בב"ק שם; הובא בשו"ע להלן סעי' טז.

⁸⁶ סמ"ע ס"ק מט.

עדות על אשה שזינתה

שו"ת הרמ"א [הובא בנתיבות חידושים ס"ק ל] – קיבלו עדות על אשת איש שזינתה שלא בפניה, הואיל ואין עדותם מועילה לאוסרה⁸⁷ – אין עדותם מועילה להפסידה כתובתה.

חזרת העדים מעדות שנמסרה שלא בפני בעל דין

- **שו"ע** – "ואם קבלו [עדות שלא בפני בעל דין] אין דנין על פיו".
רמ"א – "וחוזרין ומגידין בפניו. ואם שינו בעדותן ממה שהגידו בראשונה, הולכין אחר העדות השני שהגידו בפניו, אע"פ שהגידו בראשונה על פי החרם" [ידכל שלא בפניו כחוץ לבית דין דמי, וחוזרין ומגידין].
סמ"ע [ס"ק מח] – אפילו אם העידו בראשונה על פי שבועה, יכולים לחזור ולהגיד [שכל שלא בפניו, אינם מדקדקין כל-כך בעדותן].
נתיבות [חידושים ס"ק כט] – בדין שבועה וחרם, יש להבחין:
חרם או שבועה שיעידו [האמת] – בזה קבע רמ"א, שיכולים לחזור ולהגיד [שעדות שלא בפני בע"ד אינה בגדר עדות, ונמצא שלא עבר על שבועתו].
חרם או שבועה שאינן יודעים אם פלוני לווה – נפסלו להעיד שוב לעדות זו.

עבודת הגרשוני [הובא בפת"ש ס"ק כו] – בדין זה, יש להבחין:

- בעל הדין [שהעדות נמסרה לחובתו] אינו חפץ בעדותם הראשונה** – בזה קבע רמ"א, שיכולים העדים לחזור ולהגיד עדות אחרת.
- בעל הדין [שהעדות נמסרה לחובתו] חפץ בעדותם הראשונה** – עדתם הראשונה עדות ואינם יכולים לחזור ולהגיד⁸⁸ [שלא אמרו שעדותם אינה עדות, אלא לטובת המתחייב].

- **רמ"א** – "ויש חולקין ואומרים, דאם נתקבל העדות שלא בפניו, כשר בדיעבד".
ש"ך [ס"ק כ] – "לכן, אין יכול לחזור ולהגיד בענין אחר".

עדים שאינם מכירים את בעל הדין

היתה העדות בפני בעל הדין, אך העדים אינם מכירים את בעל הדין – נחלקו האחרונים [הובאו בפת"ש ס"ק כד]:

- **כנסת הגדולה** – הרי זה כעדות שלא בפניו.
- **שבות יעקב** – הרי זה עדות בפניו.
- **תומים** – יש להבחין:
"בקרוב ימים אפשר יכירוהו" – הלכה ככנסת הגדולה, ויש להמתין.

⁸⁷ שדווקא לענין ממון סוברת דעה זו שמועילה קבלת עדות שלא בפני בע"ד בדיעבד, מטעם הפקר ב"ד הפקר [שו"ת הרמ"א שם].

⁸⁸ וצריך לי עיון לטעם המבואר בסמ"ע [ס"ק מח], "שכל שלא בפניו אין מדקדקין כ"כ בעדותם".

"אי אפשר להכירו" – מקבלים את עדותן [לא גרע מעדיו חולים, דמקבלין⁸⁹ שלא יפסיד עדותן].

עדות שלא בפני בע"ד בקטטות ומריבות

הגהות מרדכי [הובא בשלטי גיבורים ב"ק פ"י אות ב; דרכי משה] – בקטטות ומריבות, שיש לחוש שאם יעידו בפני בעלי הדין, יתקוטטו עם העדים וזה עם זה – תקנו הגאונים, שיקבלו עדות שלא בפני בעלי הדין וגם לא יגלו מי העדים.

להלכה :

רמ"א – "יש אומרים, דלא אמרו אין מקבלין עדות אלא בפני בעל דין, היינו בדיני ממונות. אבל, בקטטות ומריבות שיש לחוש שאם יעידו בפניהם יתקוטטו עם העדים, גם יתקוטטו זה עם זה – תקנו הגאונים שמקבלים עדות שלא בפניהם, גם לא יגלו מי הם העדים".
"ולי נראה" – יש להבחין :

בי"ד אינם רוצים להעניש על פי דין [רק להשקיט הקטט ולהורות כפי צורך המריבה] – בזה, מקבלים עדים שלא בפני בעלי הדין.
בי"ד רוצים להעניש על פי דין – "אין לקבל העדות אלא בפניו, וכמו שנתבאר באבה"ע סימן יא סעי' ד'".

סעיף טז

בעל דין חולה או עדים חולים

מקור הדין : ב"ק קיב,ב.

גמרא [שם, רבי יוסי ברבי חנינא] – היה בעל הדין חולה או שהיו העדים חולים [מסוכנים למות⁹⁰] ושלחו לבעל דין ולא בא – מקבלים עדות שלא בפני בעל דין [מחשש שמא ימותו קודם שימסרו עדותם].

בדין זה – נחלקו הראשונים [הובאו בטור] :

- **ר"י** [הובא בתוס' שם ד"ה "ושלחו לו"], **רא"ש** [ב"ק פ"י סימן ג] – ממה שלא נאמר "או שלחו לו ולא בא", משמע, שאע"פ שהיה בעל דין חולה או עדיו חולים, רק אם שלחו לבעל דינו ולא בא – מקבלים עדות שלא בפניו.
 - **יש מפרשים** [שם] – "היה [התובע] חולה או עדיו חולים, אין אדם שליט ברוח ואין צריך להודיעו".
 - **נימו"י** [שם לט,ב] – אין סברא לומר שכאשר התובע חולה או עדיו חולים שיהא צורך להודיע לנתבע, "כיון שהדבר נחוץ ודאי מקבלין העדים וכו', דאם לא עכשיו אימתי, דסתם חולים לסכנה חיישינן להו".
 - **רמב"ם**⁹¹ – "אם היה בעל דין חולה או עדיו רוצים לילך למדינת הים ושלחו לבעל דין ולא בא, מקבלים עדות שלא בפניו".
- רבנו ירוחם** [הובא בבית יוסף] – נראה מלשון הרמב"ם, שגם כאשר הוא או עדיו חולים, צריך להודיע תחילה לתובע.

⁸⁹ כמבואר בשו"ע להלן סעי' טז.

⁹⁰ רש"י שם ד"ה "חולים".

⁹¹ רמב"ם עדות פ"ג הי"א.

בית יוסף – תמה, "לא ידענא מהיא דייק", רמב"ם תפס לשון הגמרא, ואין בדבריו הכרע.

להלכה :

שו"ע – "היה הבעל דין [התובע] חולה או שהיו העדים חולים, מקבלים [עדות] שלא בפניו" [ואי"צ לשלוח תחילה לנתבע שיבוא, מחשש שמא ימותו העדים פתאום]⁹².
סמ"ע [ס"ק נ] – בתוס' ורא"ש מבואר, שגם באופן זה, צריך לשלוח תחילה לנתבע שיבוא. אולם, רמ"א להלן [סעי' יז] הביא דעתם וכתב שאין נוהגין כן.

נתבע חולה

היה הנתבע חולה – נחלקו הראשונים :

- **ריב"א** [הובא במרדכי ב"ק סימן קמז ; טור] – "היה הנתבע חולה, ואומר התובע שיקבלו עדות בחיי הנתבע שלא בפניו, כדי שיחזיקוהו בנכסי הנתבע בחייו, שאם ימות יצטרך להמתין עד שיגדלו היתומים, כי לא ישמעו העדות בעודם קטנים – אין שומעין לו לקבל העדות שלא בפניו כדי שיגבה חובו מיד".
טעם הדבר – "מזל רע שלו גרם שחלה הנתבע"⁹³, ואין מקבלין עדות שלא בפניו לחוב ליתומים שלא כדין".
 - **רמב"ם** – "היה בעל דין חולה" וכו'.
- בית יוסף** – "בעל דין שם משותף לתובע ונתבע, ואם כן, אין להכריע שחלה תובע טפי מנתבע".

בדק הבית – אדרבה, יותר נראה שמדובר שהנתבע חלה, שיש לחוש שמא ימות ויפלו נכסיו לפני קטנים שאי אפשר לקבל עדות אפילו בפניהם, וכיון שהעיכוב בא מחמת הנתבע, מקבלים עדות שלא בפניו. אבל, אם התובע חולה, מה אכפת לנו אם ימות, אחר מיתתו יקבלו עדות בפני הנתבע.

להלכה :

רמ"א – "אם היה הנתבע חולה, אין מקבלין עדות שלא בפניו, אע"פ שיש לחוש שיפלו הנכסים קמי יתמי, ולא יוכל לדון עמהם"⁹⁴ [היות ומזל רע שלו גרם שחלה הנתבע]⁹⁵.
טעם ההבדל בין חלה הנתבע לבין חלה התובע [סמ"ע ס"ק נא] :
א. דוקא בתובע הקלו חכמים, שלא יפסיד כל החוב [שיאמר התובע "אני רוצה להזכיר לעדים לכוון את העדות"⁹⁶ ואם אמות ישתכחו העדות ואפסיד כל החוב"], משא"כ בחולה הנתבע שיכול לגבות החוב כשיגדלו היתומים.
ב. הנתבע אינו פושע במה שלא בא, כיון שהוא חולה ולא היה יכול לבוא.

⁹² סמ"ע ס"ק נ.

⁹³ "אין זה עיקר הטעם לחלק בין חלה נתבע לתובע, דהא גם בחלה תובע מזל רע שלו גרם, אלא היינו טעמא, שבחלה התובע שלחו לנתבע ולא בא, הרי פשע הנתבע, משא"כ בחלה הנתבע, וכן נראה ברא"ש ומרדכי" [הגהות והערות, טור הוצ' מכון שירת דבורה, הערה קנח].

⁹⁴ כמבואר להלן סימן קמ.

⁹⁵ טור ; סמ"ע ס"ק נב.

⁹⁶ היינו, אף שזוכרים מעצמם, עם כל זה יעוררם יותר בהזכרת הענין [ערוה"ש סעי' כג]. שאילו שכחו לגמרי, אין בע"ד יכול להזכירם, כמבואר בשו"ע לעיל סעי' יד.

ראב"ד [הובא בסמ"ע ס"ק נב] – אמר התובע לדיינים לכה"פ אם אינכם מקבלים עדות קחו הממון בידכם שלא יפסידום היתומים – אין שומעים לו.
פרישה [הובא שם] – טעם הדבר: דווקא כשאדם חייב בודאי לחבידו ויש חשש שיכלה ממנו קודם שיגיע זמן הפירעון בי"ד לוקחים ממנו מידו⁹⁷, משא"כ כאן, שעוד לא התברר החוב.
ממון שלא בא ליד יתומים – נחלקו האחרונים [הובאו בפתי"ש ס"ק כט]:

- **כנסת הגדולה** – אין נותנים להם.
- **ר"ש הלוי** – נותנים להם.

בקשו העדים ללכת למדינת הים

מקור הדין: ב"ק קיב,ב.

גמרא [שם] – בקשו העדים לילך למדינת הים, מקבלים עדות שלא בפני בעל דין. ודוקא אם שלחו לנתבע לבוא ולא בא.
ראב"ן [הובא במרדכי ב"ק סימן קמז; בית יוסף] – לא היה הנתבע בעיר או שאין שהות לשלוח אחריו – מקבלים עדות שלא בפניו.

להלכה:

שו"ע – "היו העדים מבקשים לילך למדינת הים ושלחו לבעל דין ולא בא, או שאינו מצוי בעיר [ואי"צ לשלוח לו, שמן הסתם לא ימתינו העדים עד שישלחו אחריו ויבוא⁹⁸] – הרי אלו מקבלים עדים שלא בפניו".
רמ"א – "אבל, אם לא הודיעו אותו לא. ודוקא שאין לחוש שהעדים ילכו קודם שיודיעו אותו, וכמו שיתבאר לקמן בסמוך".

שלחו לנתבע לבוא ולא בא

רמ"א – "ויש אומרים, דכל ששלחו אחריו [אחרי הנתבע] ולא בא לבית דין, מהני ומקבלין עדות שלא בפניו", באחד משני האופנים הבאים:
א. "פתחו ליה בדינא" [התחילו לטעון בפניהם, היות ואינם יכולים לטעון שאינם חפצים להתדיין בפני בי"ד זה⁹⁹].
ב. לא פתחו ליה בדינא, אבל "צריך לדון לפני אותן דיינים, כדרך שנתבאר סימן יד" [כגון דיינים הקבועים בעיר¹⁰⁰].
סמ"ע [ס"ק נג] – רמ"א הביא דין זה כ"יש אומרים", היות והרי"ף והרמב"ם השמיטו דין זה, ולדעתם אין זה להלכה. ומטעם זה גם השו"ע השמיט דין זה.

⁹⁷ כמבואר בשו"ע להלן סימן עג סעי' י.

⁹⁸ סמ"ע ס"ק נ.

⁹⁹ אבל, אם לא פתחו ליה בדינא, יכול לומר "אין רצוני שתקבלו אתם עדותי, אלא מי שידון אותי יקבלם ולא אדון לפניכם" [סמ"ע ס"ק נד].

¹⁰⁰ נתיבות חידושים ס"ק לב.

היה דבר נחוץ ואי אפשר לקבל עדות אחר כך

רמ"א – "וכן, אם היה דבר נחוץ ואי אפשר לקבל העדות אחר כך, כגון שהיו העדים חולים או התובע חולה, ויש לחוש שימותו. וכן, אם העדים הולכים למדינת הים ואין יכולין להמתין עד שיודיעו אותו – מקבלין, אע"פ שלא שלחו אליו, וכן נראה ממה שפסק לקמן סימן קמ סעי' י".

סמ"ע [לעיל ס"ק נ] – תמה, "בחינם האריך מור"ם וכו' כל זה בכלל דברי המחבר המה".

תפארת למשה [הובא בפת"ש ס"ק ל] – יש ליישב:

א. שו"ע מדבר רק במקרה והנתבע חייב להתדיין לפני דיינים אלו. לעומת זאת, רמ"א בא להוסיף, שגם אם אינו חייב להתדיין לפניהם – בשעת הצורך, מקבלים עדות שלא בפני בעל הדין.

ב. היו העדים חולים ואח"כ התרפאו, לדעת שו"ע – צריך לקבל את עדות העדים שוב [ואפשר, שאם שינו בעדותן הולכים אחר עדותן השניה¹⁰¹, היות ובשעת המשפט העדים כאן ויכולים להעיד בפניו]; לדעת רמ"א – אי"צ לקבל שוב את עדותם.

סעיף יז

עדים נמצאים במקום אחר

רבנו ירוחם [הובא בבית יוסף] – ראובן שתובע את שמעון, ועדיו [של ראובן] במקום אחר, יאמרו בית דין לשמעון אם חפץ לילך במקום העדים ויעידו בפניו. ואם לאו – יקבלו בית דין שבמקום העדים עדות שלא בפניו ויודיעו לבית דין שבמקום הבעלי דינים, וידונו על פי אותה קבלה.

להלכה:

שו"ע – הביא דין זה.

מצא עדיו בעיר אחרת

מצא התובע עדיו בעיר אחרת ואין שהות לשלוח אחר הנתבע – נחלקו הראשונים:

- **מרדכי** [ב"ק סימן קמז] – מקבלים עדותם ודנים על פיה.
- **תוספות** [ב"ק ב"ק קיב, ב ד"ה "שלחו"] – לא מקבלים עדותם, אא"כ הזמינו תחילה את הנתבע והוא לא בא [וגם באופן והתובע חולה או העדים חולים – אין מקבלים עדות שלא בפני בע"ד אא"כ הזמינו את הנתבע תחילה והוא לא בא¹⁰²].

להלכה:

- **רמ"א** – "וכן, אם מצא עדיו בעיר אחרת ואין שהות לשלוח אחריו [אחר הנתבע] או שלא ימצא העדות אחר כך – גובין בפני בית דין שלא בפני בעל דין ודנין על פי עדות ההוא. וכן המנהג פשוט במדינות אלו, אע"פ שיש חולקים וסבירא להו, דאפילו במקום שיש לחוש שיפסד העדות אם לא יקבלו שלא בפניו, אין מקבלין אלא אם כן שלחו לו תחילה – אין נוהגין כן, אלא כאשר נתבאר.
- **מהרש"ל** [הובא בש"ך ס"ק כח] – פסק כדעת החולקים.

¹⁰¹ כמבואר ברמ"א לעיל סעי' טו.

¹⁰² סמ"ע לעיל ס"ק נ.

סעיף יח

עדות לפטור עצמו

ר"ן [כתובות נז, א; הובא בבית יוסף] – בדין "אין מקבלים עדים שלא בפני בעל דין", יש להבחין: **תובע שמביא עדים על תביעתו** – אין מקבלים עדים שלא בפני בעל דין, וכנזכר.

מביא עדים לפטור עצמו – מקבלים עדים שלא בפני בעל דין [שדווקא בעדות להוציא ממון אין מקבלים שלא בפני בע"ד¹⁰³].

להלכה:

שו"ע – "לא אמרו אין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין, אלא בתובע שמביא עדים על תביעתו. אבל, המביא עדים לפטור את עצמו – מקבלים"¹⁰⁴.

גדולי תרומה [הובא בש"ך ס"ק כט] – תמה, שו"ע [סימן קח סעי' טז] פסק שאין מקבלים עדים על שטר חוב שביד היתומים שהוא פרוע, אע"פ שעדותם באה לפטור את הלווה? – כמה תשובות:

- **ש"ך** [שם] – יש ליישב: היות ובעדותם הם מבקשים להוציא את השטר חוב מיד היתומים ולקורעו, הרי זה כעדות להוציא.
- **מהרי"ט** [הובא בש"ך ס"ק כט] – יש ליישב¹⁰⁵, ולהבחין:

באים להוציא מהנתבע [שלא בפני המלווה] – בזה קבע השו"ע, שמקבלים עדות הנתבע שלא בפני המלווה לפטור עצמו.

התובע אינו תובעו – ודאי שלא יקבלו העדות, אלא בפניו [שרק להציל הלווה מהתביעה, מקבלים עדות שלא בפני בע"ד].

סיכום אופנים שמקבלים עדות שלא בפני בעל דין

- א. בעל דין חולה או עדים חולים [שו"ע].
- ב. בקשו העדים ללכת למדנה"י [שו"ע].
- ג. שלחו לנתבע לבוא ולא בא [רמ"א].
- ד. היה הדבר נחוץ וא"א לקבל עדות אחר כך [רמ"א].
- ה. מצא עדיו במקום אחר [רמ"א].
- ו. עדות לפטור עצמו [שו"ע].

¹⁰³ סמ"ע ס"ק נו.

¹⁰⁴ שו"ת יבי"א [ח"ה חו"מ סימן ב] – "אשה שתבעה את בעלה בבית הדין למזונות, והבעל טען שיש לו עדים שהיא עובדת ומרויחה לפרנסתה, וביום שהוזמנו העדים לא הופיעה האשה בבית הדין. ונסתפקו אם נוכל לקבל עדותם שלא בפניה, לפמ"ש מרן הש"ע [סימן כח סעיף יח] לא אמרו אין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין אלא בתובע שמביא עדים על תביעתו, אבל המביא עדים לפטור את עצמו מקבלים. וכ"כ המהריק"ש בהגהותיו [סימן קי סעיף ד] ע"ש. וה"ל קבלת העדות היא כדי לפטור הבעל מחיוב דמי מזונות, או דילמא כיון שחיוב הבעל במזונות אין בהם שום ספק מצד עצמם, אלא שטוען מצד מעשה ידיה לבעלה, הו"ל כתובע דמי מעשה ידיה, ואין לקבל עדותם שלא בפניה. ונ"ל שהעיקר כצד ראשון, שהואיל ושני החיובים של מעשה ידיה ומזונותיה תלויים וקשורים זה בזה קשר אמיץ, שהרי תקנו מעשה ידיה תחת מזונות [כתובות נח, ב], לכן רשאי הבעל להשמיע העדות שלא בפני האשה לפטור עצמו מחיוב דמי המזונות", עיין שם באורך.

¹⁰⁵ ראה נתיבות חידושים ס"ק לג, שהביא דברי מהרי"ט כתירוצו נוסף.

סעיף יט

עדות על קטן

מקור הדין: ב"ק קיב, א.

גמרא [שם] – קטן המונע מגדול לרדת לנכס שטוען שיש לו עדות שקנה מאבי הקטן – אין מוציאים את הקטן, היות ואין מקבלים עדות בפני קטן, שהרי זה כקבלת עדות שלא בפני בע"ד. בדין זה – נחלקו הראשונים,

- **תוספות** [שם ד"ה "אבל"] – אפילו אם הגדול מוחזק בנכס ידוע שהיה בחזקת אבותיו של הקטן – מוציאים מידו ונותנים לקטן שטוען שהנכס שלו.
 - **ריב"א** [הובא בהגהות מרדכי סימן רטו] – אם הגדול מוחזק בנכס, אין מוציאים אותו מחמת תביעת הקטן. אולם, אם הקטן החזיק בנכס בחזקה – אין מוציאים את הקטן.
- בדק הבית** – כדברי ריב"א כתב הרשב"א, וכן נראה בדעת הרמב"ם ורש"י.

להלכה:

שו"ע – "אין מקבלין עדות על קטן אפילו בפניו, דכיון דקטן הוא בפניו כשלא בפניו דמי, ויתבאר פרטי דין זה בסימן קי".

סמ"ע – אפילו אם ידוע שהקטן הוציא את פלוני מנכס שהיה בחזקת אביו של הקטן בחזקה [והלה טוען שקנה את הנכס מיד אביו של קטן ושיש לו עדים שהחזיק בנכס ג' שנים] – אין מקבלים עדות על הקטן, אלא ימתין עד שיגדיל ["כיוון שיש לו [-לקטן] בו חזקת אבות"], וראה הערה¹⁰⁶.

עדות על קטן בדבר נחוץ

תפארת למשה [הובא בפת"ש ס"ק לא] – אין מקבלים עדות על קטן, אפילו במקרה והיה הדבר נחוץ [-היו העדים חולים וכדומה, שבגדול באופן זה מקבלים עדות שלא בפניו], וצ"ע.

פת"ש [שם] – תומים ציין שברשב"א ובנמו"י מפורש, שאין מקבלים עדות בפני קטן, אפילו בדבר נחוץ.

אופנים בהם מקבלים עדות בפני קטן

סמ"ע [ס"ק נז] – אופנים בהם מקבלים עדות על קטן:

- א. עדות בדבר ברור.
- ב. עדות על צוואה.

¹⁰⁶ ודווקא אם הקטן כבר הוציא וזה שהוציא מידו בא לתובעו. "אבל אם הקטן בא להוציא בדין – אין שומעין לו להקטן, אלא מעמידין לו אפוטרופוס ומקבלין עדותו של זה הדר בו בפניו ודנין ביניהן, או ממתין עד שיגדל ואז תובע לזה שדר בו" [סמ"ע שם].

סעיף כ

קבלת עדות בפני שניים

שו"ע – "אין שניים ראויים לקבלת עדות [שהרי זה כַּעַד מפי עד¹⁰⁷]. ואם קבלו – לא עשו כלום".

סעיף כא

קבלת עדות בשלושה מומחים

מרדכי [ב"ק סימן קמז; הובא בבית יוסף] – עדות צריכה להתקבל בפני שלושה.

תשובת הרי"ף [נימו"י ב"ק לט, ב; בית יוסף] – "אם בא לפני בית דין שטר קבלת עדות ועדים באותה העיר, רואים אם אותם מקבלי עדות בקיאים בדקדוק עדים ובחקירות – הולכים אחר השטר ואין חוששין לעדות העדים. ואם לאו – אין סומכים על קבלת העדות וכתיבתן".

להלכה :

שו"ע – "קבלת עדות צריך שלושה מומחים, יודעים הלכות עדות, כשר ופסול, זהירין בקבלתן לכוין עדות כל אחד, כדתנן הוי זהיר בדבריך שמא מתוכן ילמדו לשקר".

מהרי"ט [הובא ברעק"א; פת"ש ס"ק לב] – כל השלושה דיינים צריכים לשבת יחד. אבל, אם קבלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו – אינו מועיל [אפילו לדעות¹⁰⁸ שבקיום שטרות דַּי בכך].

המקבל עדות שאינו ראוי

תשובת הרי"ף [נימו"י ב"ק לט, ב; בית יוסף] – "מחדש התחילו הדיוטות לקבל עדים ומטים עקלקלותם, וכל המקבל עדות ואינו ראוי לדון, כאילו קיבל עדות שקר, ואינו ראוי לדון על פי אותו שטר".

להלכה :

שו"ע – "וכל המקבל עדות ואינו ראוי לדון, כאילו קיבל עדות שקר, ואינו ראוי לדון על פי אותו שטר" [אם בא לפני בית דין שטר קבלת עדות, ואותם שקיבלו עדותם אינם ראויים לדון¹⁰⁹].
רמ"א – "אלא סומכין על העדים עצמן".

סעיף כב

פרסום שמות העדים

תשובות המיוחסות לרמב"ן [הובא בבית יוסף] – נכון שמקבלי העדות [השולחים עדות שהתקבלה בפניהם לבי"ד אחר] שיפרסמו מי היו העדים. לא כתבו מי העדים – אינו מעכב.

¹⁰⁷ סמ"ע ס"ק נח.

¹⁰⁸ הובאו בשו"ע להלן סימן מו סעי' כה.

¹⁰⁹ תשובת הרי"ף הובאה בבית יוסף.

להלכה :

שו"ע – "נכון למקבלי עדות [השולחים עדות שהתקבלה בפניהם לבי"ד אחר¹¹⁰], לפרסם בשטר קבלת העדות, מי הם העדים".
רמ"א – "מיהו, אם לא כתבו מי הם העדים – לא הפסידו".

סעיף כג

תקנת הציבור

רבנו ירוחם, שו"ת הרשב"א [הובאו בבית יוסף] – ציבור יכולים לתקן ששני סופרים יקבלו עדות וידונו על פיהם.
כמו כן, יכולים לתקן, שאם יפטר העד שהוזמן לחתום עם הסופר – חתימת הסופר תחשב כשני עדים.

להלכה :

שו"ע – "אם רצו הציבור לתקן שהשני סופרים מקבלים עדות ומגבין על פיהם, וכן אם רצו שאם יפטר העד שהוזמן להעיד עם הסופר שתעלה חתימת הסופר כשני עדים [וצריך הסופר לכתוב בשטר שידוע שנמסרה העדות לפניו עם עד נוסף פלוני בן פלוני ושהוא נפטר¹¹¹] – תקנתם קיימת"¹¹².
רמ"א – "כי בכל דברים כאלה, רשות לציבור לתקן בעירם הטוב בעיניהם".

סעיף כד

הביא עדים ואמרו שאינם יודעים

רבנו ירוחם [הובא בבית יוסף] – בעל דין שטען שיש לו שתי כיתות עדים וכת אחת אמרה שאינה יודעת כלום [או שהוכחשה¹¹³] – יכול להביא את הכת השנייה.

להלכה :

שו"ע – "מי שטוען שיש לו שני כיתי עדים, ואמר הכת האחת [שהביא בעל הדין] שאינם יודעים כלום – לא הפסיד זכותו, ומביא כת שנייה".
סמ"ע [ס"ק סא] – הוא הדין, אם הביא אדם כת עדים שתעיד לטובתו, והוכחשו העדים יכול להביא כת אחרת.

קבלת עדות בלילה

רשב"א [הובא בבית יוסף] – מקבלים עדות רק ביום [היות וקבלת העדות נחשבת כתחילת דין שצריך להיות ביום¹¹⁴]. קבלו בעלי הדין על עצמם שיקבלו עדים בלילה – מקבלים עדותם בלילה [כדרך שיכולים בעלי הדין לקבל על עצמם עדים פסולים¹¹⁵].
להלכה :

¹¹⁰ סמ"ע ס"ק נט.

¹¹¹ סמ"ע ס"ק ס.

¹¹² כמו יחידים שקיבלו עליהם בקנין קרוב או פסול [רבנו ירוחם הובא בבית יוסף].

¹¹³ סמ"ע ס"ק סא.

¹¹⁴ כמבואר בשו"ע חו"מ סימן ה.

¹¹⁵ כמבואר בסנהדרין [כד, א] – "נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך וכו'".

שו"ע – "אין מקבלין עדות [בלילה] אלא ביום [היות וקבלת העדות נחשבת כתחילת דין, שצריך להיות ביום]¹¹⁶."

רמ"א – "מיהו, אם קבלו עליהם בעלי הדין לקבל עדות בלילה, מקבלין אפילו לכתחילה" [כדרך שבדין, אם קבלו עליהם בעלי הדין להתדיין בלילה – מותר לדונם בלילה]¹¹⁷.

עברו וקיבלו עדות בלילה

בדיעבד אם קיבלו עדות בלילה – נחלקו הראשונים :

- **רבנו ירוחם, רשב"א** [הובאו בבית יוסף] – אין דנים על פי אותה עדות [ואפילו אם העדים היו רדופים ללכת למדינת הים].
- **רשב"ם** [ב"ב קיד, א ד"ה "אפילו הן"] – דנים על פי אותה עדות.

להלכה :

שו"ע – "ואם קבלוהו בלילה, אפילו היו עדי רדופים לילך למדינת הים – אין דנין על פי אותה קבלה".

אחרונים – הקשו, רמ"א לעיל [סימן ה סעי' ב] הביא דעות שבדיעבד אם דנו בלילה דינם דין, ומה טעם כאן לכו"ע אין דנים על סמך אותה עדות? – כמה תשובות :

- **סמ"ע** [ס"ק סג] – כאן אין דנים, היות וכאשר אנו רוצים לדון על סמך אותה עדות – הרי זה כלכתחילה.

תפארת למשה [הובא בפת"ש ס"ק לג] – תמה, לפי"ז, אם ביי"ד כבר פסקו את הדין על סמך אותה עדות מה שעשו עשוי, ולא משמע כן בטור.

- **תפארת למשה** [שם] – דווקא לעניין דין שגמר הדין היה בהכשר [לפי שגמר דין יכול להיות בלילה] בדיעבד מועיל, אבל עדות שכולה היתה בפסול – אינה מועילה.

סעיף כה

קבלת עדות קודם ששייב הנתבע

ריב"ש [הובא בבית יוסף] – אין מקבלין עדים קודם ששייב הנתבע על טענת התובע [לפי שאולי יודה הנתבע, ולא יהא צריך עדים, ואטרוחי בית דין לא מטרחינן].

להלכה :

שו"ע – הביא דין זה.

¹¹⁶ כמבואר בשו"ע לעיל סימן ה ; סמ"ע ס"ק סב.

¹¹⁷ כדרך שיכולים בעלי הדין לקבל על עצמם עדים פסולים, כמבואר בסנהדרין [כד, א]. וכן נפסק בשו"ע לעיל סימן ה סמ"ע ס"ק ז [סמ"ע ס"ק סב].

סעיף כו

קבלת עדות שהדיינים עומדים

ר"ן [שבועות יד, א] – עמדו הדיינים וקבלו עדות, מה שעשו עשוי.

להלכה :

שו"ע – "אם קבלו עדים במעומד [כשהדיינים עומדים] – מה שעשו עשוי".

סמיכה

ריב"ש [הובא בבית יוסף] – "אם היו נסמכין על העמוד, אפילו לכתחילה מותר, דסמיכה כשיבה".

להלכה :

שו"ע – "אם היו [הדיינים] נסמכים על העמוד, מותר לכתחילה מותר, דסמיכה [דינה] כשיבה".
רמ"א [לעיל סימן יז סעי' א ; סמ"ע ס"ק סד] – סמיכה נחשבת כעמידה לענין עדות העדים ולענין עמידת בעל הדין.

טעם הדבר [סמ"ע שם] – היות והחיוב לעמוד הוא מדרבנן [הפסוק אינו אלא אסמכתא] – לענין סמיכה הולכים לקולא.

דיינים ועדים או בעלי הדין נסמכים

היו גם הדיינים וגם העדים או בעלי הדין נסמכים על העמוד – נחלקו האחרונים :

- סמ"ע [ס"ק סד] – אסור לכתחילה [ממה נפשך, אם הסמיכה נחשבת לשיבה לדיינים, אי אפשר לדון אותה באותה שעה כעמידה ביחס לעדים או בעלי הדין].
- ב"ח [הובא בש"ך ס"ק לב] – יכולים הדיינים והעדים או בעלי הדין לסמוך במעמד אחד לכתחילה.

מנהג ישיבת העדים

שו"ע – "בסימן יז נתבאר, שעכשיו נהגו להושיב העדים" [יכדי להסיר המחלוקת]¹¹⁸.

¹¹⁸ סמ"ע לעיל ס"ק לא.